

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Εγκληματολογικές και ποινικές προσεγγίσεις της
διαφθοράς του οικονομικού και του οργανωμένου
εγκλήματος

Διπλωματική Εργασία

Κρατικό-εταιρικό έγκλημα : Θεωρία και Πράξη, Υπόθεση των
Τεμπών, ατύχημα ή έγκλημα;

Ζαχαρένια Φανουργιάκη

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βασιλική Βασιλαντωνοπούλου

Ηράκλειο, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Φανουργιάκη Ζαχαρένια που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Κρατικό-εταιρικό έγκλημα : Θεωρία και Πράξη, Υπόθεση των
Τεμπών, ατύχημα ή έγκλημα;

Ζαχαρένια Φανουργιάκη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Βασιλική Βασιλαντωνοπούλου
Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Μαργαρίτα Γασπαρινάτου
Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π

Στον αδελφό μου, η παρότρυνση και η βοήθεια του ήταν ανεκτίμητη.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει το κρατικό εταιρικό έγκλημα ανιχνεύοντας τις εγκληματολογικές προσεγγίσεις δια μέσου των χρόνων μέχρις ότου φτάσουμε στο κρατικό εταιρικό έγκλημα. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη θεωρία του Sutherland που εισήγαγε για πρώτη φορά τον όρο του εγκλήματος του λευκού κολάρου οδηγώντας το εγκληματολογικό ενδιαφέρον στα εγκλήματα των ισχυρών. Αναλύεται η προέλευση και ο ορισμός του κρατικού εταιρικού εγκλήματος, τα χαρακτηριστικά του αλλά και οι παράμετροι που το συνοδεύουν αφού συχνά συμβαδίζει με τη διαφθορά, τη συγκάλυψη, την αδρανοποίηση των επίσημων ελεγκτικών μηχανισμών αποδεικνύοντας τη στενή αλληλεξάρτηση μεταξύ κράτους και ιδιωτικών οργανισμών προκαλώντας σημαντική βλάβη. Τα θύματα αυτού του εγκλήματος παραγκωνίζονται και στο τέλος «εξαφανίζονται», δεν αντιδρούν, και αποδέχονται τη θυματοποίηση τους. Στις σύγχρονες κοινωνίες και με την παγκοσμιοποίηση αυτά τα εγκλήματα ξεφεύγουν από τα στενά όρια μιας χώρας και μεταλλάσσονται σε εγκλήματα παγκοσμιοποίησης όπου παγκόσμιοι οργανισμοί στο όνομα της προόδου και της βοήθειας εκμεταλλεύονται αναπτυσσόμενα κράτη προκαλώντας σημαντική ζημία κυρίως σε ευάλωτους πληθυσμούς. Περιγράφονται οι συνθήκες που συνέβη το δυστύχημα στα Τέμπη, η σύγκρουση των τρένων και όλες οι ενέργειες που έγιναν εκ μέρους του κράτους αλλά και των εταιριών προκειμένου να το διαχειριστούν ρίχνοντας το φταίξιμο στον ανθρώπινο παράγοντα και προσπαθώντας γρήγορα γρήγορα να «πνίξουν» το γεγονός και τα στοιχεία. Εκτός από τη διαχείριση του δυστυχήματος αναφέρονται περιστατικά και πριν από αυτό, ο τρόπος με τον οποίο οι εταιρίες αναλάμβαναν τις συμβάσεις, οι οποίες παρά την αδιαφάνεια, τις καθυστερήσεις, την κακοδιαχείριση ουσιαστικά δεν τιμωρούνται. Περιγράφονται οι προσπάθειες των οικογενειών των θυμάτων για δικαιοσύνη εντός και εκτός συνόρων. Τέλος, αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους η υπόθεση αυτή αποτελεί ένα κρατικό εταιρικό έγκλημα αφού σε αυτό βλέπουμε τη συνεχή σύμπραξη κράτους εταιριών ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται η αδρανοποίηση επίσημων ελεγκτικών μηχανισμών, η προσπάθεια συγκάλυψης του από τα ΜΜΕ, η διαπλοκή και η αδιαφάνεια.

Λέξεις – Κλειδιά

αποδόμηση του εγκλήματος, κρατικό εταιρικό έγκλημα, Τέμπη, διαπλοκή, ανοχή.

Abstract

Zacharenia Fanourgiakis

Abstract

This study examines state-corporate crime, tracing criminological approaches over time leading up to state corporate crime. Special emphasis is given on Sutherland's theory, which first introduced the term "white-collar crime," leading criminological interest to the crimes of the powerful. The origin and definition of state-corporate crime are analyzed, along with its characteristics and accompanying parameters, as it often coincides with corruption, cover-ups, and the inactivation of official control mechanisms, demonstrating the close correlation between the state and private organizations, causing significant harm. The victims of this crime are marginalized and eventually "disappear," not reacting and accepting their victimization. In modern societies and with globalization, these crimes transcend the narrow limits of a single country and transform into globalization crimes, where global organizations, in the name of progress and aid, exploit developing countries, causing significant harm, especially to vulnerable populations. The conditions surrounding Tempi accident are described, including the train collision and all actions taken by the state and companies to manage it, placing blame on human error and quickly attempting to "suppress" the incident and evidences. In addition to the accident's management, incidents prior to it are expressed, such as the way in which companies undertook contracts, which, despite opacity, delays, and mismanagement, essentially go unpunished. The efforts of the victims' families for justice, both inside and outside borders, are described. Finally, the reasons why this case is a state-corporate crime are exposed, as they show the continuous collaboration between the state and companies, while simultaneously observing the inactivation of official control mechanisms, attempts at cover-ups by the media, entanglement, and opacity.

Keywords:

Deconstruction of crime, state-corporate crime, Tempi, entanglement, tolerance

Περιεχόμενα

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	iv
Abstract	v
Περιεχόμενα	vi
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	viii
1. Η ΓΕΝΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ	1
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	1
1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	4
1.3 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ SUTHERLAND ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ WHITE COLLAR CRIME.....	5
1.4 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΛΕΥΚΟΥ ΚΟΛΑΡΟΥ.....	9
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΟΥ	12
2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	12
2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	16
2.3 ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ –ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	18
2.4 Η ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ...	19
2.5 ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	21
2.5.1 Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	22
2.6 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΛΑΒΗΣ.....	24
3. ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	26
3.1 «ΕΞΑΦΑΝΙΣΗ» ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ	26
3.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΗ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗ.....	28
3.3 Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ.....	29
4. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΤΡΕΝΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ	30
4.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ	30
4.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ	32
4.3 ΤΟ ΜΠΑΖΩΜΑ.....	33

4.4 Η «ΜΟΝΤΑΖΙΕΡΑ»	35
5. ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ	37
5.1 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΣΕ	37
5.2 ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΛΕΔΙΟΙΚΗΣΗ	38
5.3 Η ΣΥΜΒΑΣΗ 717/2024.....	39
5.4 ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ 717/2024	41
5.4.1 ΕΘΝΙΚΗ ΑΡΧΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ (Ε.Α.Δ.), ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ (Ε.Δ.ΕΛ.).....	41
5.4.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ- ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ.....	42
6. ΠΟΡΕΙΑ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΣΥΝΩΝ	44
6.1 ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	44
6.2 ΤΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ	47
6.2.1 ΕΥΦΛΕΚΤΑ ΥΛΙΚΑ.....	48
6.2.2 ΥΠΑΡΞΗ ΕΝΟΣ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΒΑΓΟΝΙΟΥ	50
6.3 «ΤΕΜΠΗ 2023».....	50
7. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ 52	
7.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝΟΥΝ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	52
7.2 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΣΦΑΛΜΑ (Operational error).....	55
7.3 ΑΔΡΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ	56
7.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΤΕΜΠΩΝ	58
7.5 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	59
8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	61

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

Α.Α.Δ.Ε	Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων
Ε.Α.Δ.	Εθνική Αρχή Διαφάνειας
Ε.Α.Π.	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Δ.Ν.Τ.	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε.Δ.ΕΛ.	Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου
Ε.Δ.Ε.	Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων
Ε.ΔΙ.Σ.Υ. Α.Ε.	Εθνικός Διαχειριστής Σιδηροδρομικής Υποδομής Ανώνυμη Εταιρία
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ρ.Τ.	Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση
Ε.Σ.	Ελεγκτικό Συνέδριο
Ε.Σ.Κ.Ε.ΔΙ.Κ.	Ενιαίο Συντονιστικό Κέντρο Επιχειρήσεων και Διαχείρισης Κρίσεων
Κ.Κ.Ε.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
Μ.Κ.Ο.	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
Μ.Μ.Ε.	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Ν.Δ.	Νέα Δημοκρατία
Ο.Σ.Ε.	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
Ο.Σ.Ε. Α.Ε.	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος Ανώνυμη Εταιρία
Π.Ε.Π.Ε.	Πανελλήνια Ένωση Προσωπικού Έλξης
Ρ.Α.Σ.	Ρυθμιστική Αρχή Σιδηροδρόμων
Σ.Ε.Π.	Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό
G.S.M.-R.	Global System for Mobile Communications – Railway
E.T.C.S.	European Train Control System
I.C.	Inter City
M.I.I.R.	Mediterranean Institute for Investigative Reporting

1. Η ΓΕΝΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Πολύ πριν την εμφάνιση της εγκληματολογίας ως επιστήμης, το έγκλημα αντιμετωπιζόνταν σαν αμαρτία και οι τιμωρίες ήταν αυθαίρετες με βασανιστήρια. Με την υποχώρηση των θεοκρατικών αντιλήψεων και τη μετάβαση από τη φεουδαρχία στον πρώιμο καπιταλισμό συναντάμε την Κλασική Σχολή. Θεμελιώδες αξίωμα της ήταν το κοινωνικό συμβόλαιο, σύμφωνα με το οποίο οι πολίτες ενώθηκαν και εκχώρησαν μέρος της ελευθερίας τους στο κράτος, προκειμένου να είναι ασφαλείς και να τους προστατεύει από τους παραβάτες αυτού του κοινωνικού συμβολαίου. Ο παραβάτης του νόμου είναι πρόσωπο με ελεύθερη βούληση, που αποφασίζει για τις πράξεις του ενώ κύρια μέριμνα της ποινής είναι η ανάλογη με τη βαρύτητα της πράξης ανταπόδοση στο δράστη του εγκλήματος που διέπραξε ¹.

Ακολούθησε η Θετική Σχολή η οποία βασίστηκε στις φυσικές επιστήμες για να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα με γνώμονα την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο. Οι Θετικιστές θεωρούσαν ότι ο άνθρωπος δεν δρα ελεύθερα, αλλά κάτω από το βάρος πολλών παραγόντων. Η κοινωνία επιβάλλει κυρώσεις με κύριο γνώμονα την άμυνά της, εξατομικεύοντας τη μεταχείριση του δράστη, όχι μόνο ανάλογα με την προσωπικότητα αλλά και με την επικινδυνότητα του απέναντι στην κοινωνία, μεταθέτοντας το βάρος από την εγκληματική πράξη στον εγκληματία άνθρωπο ².

Μια πρώτη προσπάθεια κοινωνιολογικής προσέγγισης του εγκλήματος προέρχεται από τη σχολή του Σικάγο. Το ερευνητικό της πεδίο, ήταν η εγκληματική συμπεριφορά που προέρχεται από τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του και τις αντιδράσεις που λαμβάνει από τον περίγυρο του ³.

¹ Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Αλίκη, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1984, σελ.97-98

² Στο ίδιο.

³ Χάϊδου Ανθοζωή, Θετικιστική Εγκληματολογία, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ.132-146.

Η σχολή του Σικάγο συνέβαλε με τη σειρά της στη μετέπειτα εγκληματολογική σκέψη, στο ότι ο εγκληματίας δεν διαφέρει από το συνολικό μέσο άνθρωπο, ούτε όσον αφορά την ευφυΐα του, ούτε τα προσωπικά χαρακτηριστικά του ή την εξωτερική του εμφάνιση. Κυρίως όμως, αυτή η Σχολή εισήγαγε για πρώτη φορά προβληματισμούς μέσω των ερευνών της για ζητήματα όπως οι κοινωνικές αξίες και κανόνες, η μάθηση της εγκληματικής συμπεριφοράς, οι υποκουλτούρες ⁴.

Οι θεωρίες της ετικέτας συνεισέφεραν στην ιστορική εγκληματολογική εξέλιξη στο ότι για πρώτη φορά τέθηκε στο επίκεντρο της έρευνας όχι ο εγκληματίας ή το έγκλημα αλλά η ίδια η διαδικασία χαρακτηρισμού κάποιου ως εγκληματία, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές παραμέτρους που κατασκευάζουν το έγκλημα, καθώς και τους φορείς κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή, τους φορείς που έχουν την εξουσία και αντιδρούν θεσμικά ⁵.

Σύμφωνα με τις θεωρίες της σύγκρουσης, η κοινωνία δεν είναι ένας οργανισμός που τείνει στη συναίνεση αλλά ένα οργανισμός που η σύγκρουση είναι δομικό της χαρακτηριστικό. Κατά τον Vold, η τυποποίηση κάποιου ως εγκληματία γίνεται άνισα στην κοινωνία και σχετίζεται με διαφορές στην κατανομή εξουσίας. Οι σχέσεις εξουσίας επηρεάζουν το νομοθέτη και επιδρούν στην κατασκευή του ποινικού νόμου και συνεπώς στην εγκληματοποίηση μιας πράξης ⁶. Η σημαντικότερη όμως συνεισφορά των θεωριών της σύγκρουσης, ήταν ότι έθεσαν τους μηχανισμούς του κράτους στο επίκεντρο της εγκληματολογικής έρευνας. Οι μηχανισμοί του κράτους εφεξής θα λαμβάνονταν υπόψη ως μια σημαντική παράμετρος της κοινωνικής κατασκευής και αναπαραγωγής του εγκλήματος ⁷.

Οι θεωρίες της σύγκρουσης άνοιξαν το δρόμο για την Κριτική Εγκληματολογία, η οποία πλέον στο ερευνητικό της πεδίο δεν περιλαμβάνει μόνο το δράστη ή το θύμα αλλά τη λειτουργία και τις συνέπειες του

⁴ Στο ίδιο, σελ.132-146.

⁵ Βιδάλη Σοφία, Εισαγωγή στην Εγκληματολογία. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ.163-168.

⁶ Στο ίδιο, σελ.172-173.

⁷ Στο ίδιο, σελ.176.

ποινικοκατασταλτικού συστήματος και την επίδραση των φορέων εξουσίας και κοινωνικού ελέγχου (νόμος-κράτος-κοινωνικός έλεγχος). Στην κριτική θεωρία ενσωματώνονται μεταξύ άλλων και οι Μαρξιστικές θεωρίες περί εγκλήματος.

Ο Μαρξιστής εγκληματολόγος William Chambliss ανέλυσε τη συμβιωτική και διαλεκτική σχέση μεταξύ εγκλήματος και ποινικού νόμου, υποστηρίζοντας ότι το κράτος εργαλειοποιείται από τις κυρίαρχες ομάδες για να προστατεύουν τα κεκτημένα τους, ενώ ο λόγος για τον οποίο οι πράξεις των χαμηλών κοινωνικών τάξεων τυποποιούνται ως εγκληματικές, είναι επειδή η αστική τάξη ελέγχει τα μέσα παραγωγής και κατ' επέκταση το κράτος και τον νόμο ⁸.

Κατά τον Quinney η κατανόηση του εγκλήματος στην καπιταλιστική κοινωνία θα πρέπει να γίνεται σε συνάρτηση με τα οικονομικά του καπιταλισμού. Τα συστήματα ταξικής κυριαρχίας δρουν προς όφελος της καπιταλιστικής τάξης μέσω του κράτους ⁹.

Η Κριτική Εγκληματολογία πάνω στην οποία εδράστηκαν αρκετές σύγχρονες θεωρίες, μεταξύ αυτών και το κρατικό-εταιρικό έγκλημα, εστιάζει μόνο στον αναπτυσσόμενο καπιταλισμό και εισάγει την παράμετρο του πολιτικού και της εξουσίας στη διαδικασία εγκληματοποίησης, ενώ το πεδίο έρευνας της είναι μια ταξικά διαρθρωμένη κοινωνία. Το κράτος καθιερώνει τα επίσημα μέσα ελέγχου του εγκλήματος, αντιμετωπίζει τις συγκρούσεις και αναπαράγει την κυρίαρχη οικονομική και κοινωνική τάξη. Το Δίκαιο και η νομοθεσία, χρησιμοποιούνται για να διατηρήσουν τις ανισότητες μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Το Δίκαιο στην κριτική εγκληματολογία λειτουργεί επιλεκτικά ¹⁰.

Η Κριτική εγκληματολογία ερευνά τις πολιτικές δομές του καπιταλισμού και υπογραμμίζει την ταξική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού σε όλα τα στάδια της ποινικής δικαιοσύνης ¹¹. Η εξουσία και η κυριαρχία, ο

⁸ Βιδάλη Σοφία, (2013), ο.π.. σελ.183-184.

⁹ Στο ίδιο, σελ.184-185.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ.203-206.

¹¹ Κουλούρης Νίκος, Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος σε Κουλούρης Ν., Παπαχαράλμπους Χ., Βιδάλη (επιμ), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.27-35.

ανταγωνισμός και η κοινωνική ανισότητα στον καπιταλισμό, η επιλεκτικότητα της εγκληματοποίησης και η εργαλειοποίηση του νόμου υπέρ των ισχυρών αποτελούν στοιχεία της. Πέρα από αυτά, η Κριτική Εγκληματολογία διευρύνει τα όρια του τυπικού νομικού εγκλήματος εισαγάγοντας την έννοια της βλάβης και της κοινωνικής δικαιοσύνης ¹².

1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Διαμέσου των χρόνων έχουν γίνει αρκετές απόπειρες προσδιορισμού της έννοιας του εγκλήματος. Η πιο διαδεδομένη προσέγγιση ορισμού του εγκλήματος είναι η νομική όπου έγκλημα είναι κάθε πράξη που τιμωρείται από τον Π.Ν. και οι ποινολόγοι μελετούν τα εγκλήματα όπως τα έχει διατυπώσει ο νομοθέτης ¹³.

«...Η Εγκληματολογία εξετάζει το έγκλημα στην ουσία του, άσχετα από τη σφραγίδα που έβαλε ή δεν έβαλε ο νομοθέτης σε μια πράξη. Και προσπαθεί να κατανοήσει τι είναι στην ουσία τους όλες οι πράξεις που χαρακτηρίζονται εγκλήματα σε κάθε εποχή και χώρα...» ¹⁴.

Η πολιτική εξουσία είναι απαραίτητη για την ύπαρξη της έννοιας του εγκλήματος. Με την έκφραση του «Δεν υπάρχει εγκληματίας όταν δεν υπάρχει Κράτος» ο Turk υπογραμμίζει το γεγονός ότι η εξουσία είναι αναγκαία προϋπόθεση για το έγκλημα. Το έγκλημα προϋποθέτει την απαγόρευση που προέρχεται από την κυρίαρχη βούληση, με την οποία τυποποιείται μια δράση ως έγκλημα. Συνεπώς, το έγκλημα είναι πολιτικό φαινόμενο, δημιούργημα της κρατικής βούλησης που εκφράζεται με τον ποινικό νόμο, γεγονός που σημαίνει ότι οποιαδήποτε συμπεριφορά μπορεί να τυποποιηθεί ως εγκληματική από αυτούς που έχουν την εξουσία. Δύο είναι οι περιπτώσεις που αφορούν το λόγο της κοινωνικής αντίδρασης εκφραστής της οποίας είναι ο ποινικός νόμος. Η μια είναι να εκφράζει μια ανεπίσημη αντίδραση του κοινωνικού σώματος κατά μιας συμπεριφοράς

¹² Στο ίδιο, σελ.27-35.

¹³ Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Αλίκη, (1984), σελ.24.

¹⁴ Στο ίδιο, σελ.24.

ακολουθώντας το συναινετικό πρότυπο, ενώ η άλλη που έχει σαν βάση το συγκρουσιακό πρότυπο, είναι όταν ο νόμος προστατεύει συμφέροντα κοινωνικών ομάδων εις βάρος άλλων ¹⁵.

Πριν μελετηθεί το έγκλημα και οι σύγχρονες παραλλαγές του, είναι σκόπιμο να περιγράψουμε τις κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς συσχετισμούς μέσα στους οποίους αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν οι εγκληματολογικές θεωρίες.

1.3 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ SUTHERLAND ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ WHITE COLLAR CRIME

Η Εγκληματολογία οφείλει στο Sutherland τη θεμελίωση της θεωρίας των εγκλημάτων του λευκού κολάρου. Ο όρος αυτός πρωτοχρησιμοποιήθηκε προφορικά, το 1939 στην ομιλία του στην Αμερικανική Κοινωνιολογική Ένωση στη Φιλαδέλφεια, και γραπτά το 1940 στο έργο του “White collar criminality”. Ο αρχικός του ορισμός ήταν «εγκλήματα της ανώτερης τάξης η οποία αποτελείται από αξιοσέβαστους ή έστω αναγνωρισμένους επιχειρηματίες και επαγγελματίες». Αυτή η θεωρία στο βιβλίο του “White Collar Crime” μετασχηματίστηκε ως «εγκλήματα που διαπράττονταν από άτομα ευπόληπτα και υψηλού κύρους στα πλαίσια του επαγγέλματος τους» ¹⁶.

Η προσέγγιση του Sutherland εστιάζει στο αξιοσέβαστο στάτους των δραστών ως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό των εγκλημάτων λευκού κολάρου. Αυτή η προσέγγιση (criminal – based definition), υιοθετήθηκε από αυτούς που θεωρούν ότι η δύναμη και η επιρροή είναι το κλειδί του εγκλήματος και του ελέγχου του εγκλήματος. Η αντίθετη προσέγγιση (crime – based definition), εστιάζει στα επίσημα χαρακτηριστικά των εγκληματικών παραβάσεων και στο

¹⁵ Δασκαλάκης Ηλίας., Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1985, σελ.29-31.

¹⁶ Jordanoska Aleksandra and Schoultz, Isabel , The “Discovery” of White-Collar Crime: The Legacy of Edwin Sutherland in Rorie M. (Ed.), The Handbook of White-Collar Crime, New York : Wiley-Blackwell, 2020, p.5-6.

modus operandi και όχι στην προνομιούχα θέση του παραβάτη ¹⁷. Η επιλογή του ορισμού είναι κομβικής σημασίας αφού στην ουσία ανάλογα με τον ορισμό κατευθύνεται και η έρευνα, μπαίνοντας σε συγκεκριμένο εννοιολογικό πλαίσιο και εξάγονται τα ευρήματα.

Ο Sutherland θεωρούσε ότι η κοινωνική αποδιοργάνωση, συγκεκριμένα η αλλαγή από ένα σύστημα ελευθέρου ανταγωνισμού σε ένα υπό ανάπτυξη σύστημα κυβερνητικών ρυθμίσεων και η συνακόλουθη αποδιοργάνωση των παραδοσιακών κοινωνικών κανόνων, είναι η γενεσιουργός αιτία του εγκλήματος του λευκού κολάρου. Η κοινωνική αποδιοργάνωση ευνοείται από την αδυναμία του νόμου να ανταπεξέλθει στην νέα πραγματικότητα μη μπορώντας να οριοθετήσει σαφώς το νόμιμο από το παράνομο, όπως και από τη συνθετότητα και πολυπλοκότητα των επιχειρήσεων όπου ενθαρρύνονται επιβλαβείς πρακτικές οι οποίες δεν γίνονται αντιληπτές από τα θύματα. Επίσης ευνοείται από την ταχεία ανάπτυξη και αλλαγή των πρακτικών των επιχειρήσεων, γιατί σε αυτό το μεσοδιάστημα των αλλαγών από το παλιό στο νέο, υπάρχει μια προσωρινή παύση στη ρύθμιση κανόνων ευνοώντας τη γένεση της εγκληματικής συμπεριφοράς ¹⁸.

Για πρώτη φορά στην εγκληματολογική ιστορία, ο Sutherland ανέλυσε στο βιβλίο του “White Collar Crime” παραβάσεις 70 ιδιωτικών εταιριών και 15 δημόσιων εταιριών κοινής ωφελείας, των οποίων τα ονόματα στην πρώτη δημοσίευση αποκρύφθηκαν. Ανακάλυψε ότι το 60% των εταιριών είχαν καταδικαστεί σε ποινικά αδικήματα και μάλιστα υποτροπιάζαν σε τέτοιο βαθμό ώστε τους απέδωσε το χαρακτηρισμό “habitual criminals”. Αυτή η έρευνα ήταν ρηξικέλευθη λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι μέχρι τότε οι εταιρικές παραβάσεις δεν ποινικοποιούνταν και σπανίως διώκονταν γιατί διευθετούνταν εξωδικαστικά, είτε γιατί προτεραιοποιούνταν τα εγκλήματα του δρόμου, είτε από δυσκολία να ερευνηθεί ο πολύπλοκος χαρακτήρας τους, είτε ακόμα και λόγω

¹⁷ Shover, Neal., «Generative Worlds of White-Collar Crime» in Geis G., Pontell H. (eds), International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Boston, MA.: Springer, 2007, p.81-82.

¹⁸ Jordanoska Aleksandra and Schoultz, Isabel , (2019), ο.π. σελ.5-8.

πολιτικών επιρροών ή άσκησης επιρροής από τα λόμπι των εταιριών. Υπογράμμισε το γεγονός ότι οι εταιρίες δημόσια συντάσσονταν με το νόμο, όμως ιδιωτικά εκτρέπονταν από αυτόν διευκολύνοντας ταυτόχρονα τα μέλη του σε παραβατικές κουλτούρες ¹⁹.

Η ζημιά που διαπράττουν τα εγκλήματα του λευκού κολάρου είναι άυλη, μπορεί να είναι μια οικονομική καταστροφή ή ζημιά σε οργανισμό ενώ δεν συμβαίνει σε συγκεκριμένη φυσική τοποθεσία ή σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Επίσης, οι ζημιές που προκαλούνται δεν είναι τόσο εύκολο να ταυτοποιηθούν και να αποδειχθούν (πχ δωροδοκία) ή τόσο προφανείς (φόνος) όσο αυτές των συμβατικών εγκλημάτων. Πως μπορούμε να ξέρουμε πόσοι ή ποιοι πολίτες θίγονται για παράδειγμα από τις περιβαλλοντικές παραβιάσεις ή την κυβερνητική διαφθορά, ή, πόσα θύματα δεν έχουν αντιληφθεί τη θυματοποίηση τους. Ο αριθμός αυτός των θυμάτων μπορεί να είναι άγνωστος ακόμα και από τούς παραβάτες ²⁰.

Η έννοια της εξουσίας, που ο Sutherland παρουσιάζει σαν συνδυασμό οικονομικής ισχύος και πολιτικής επιρροής, για πρώτη φορά απέκτησε εγκληματογενή χαρακτηριστικά. Επιπρόσθετα, ο Sutherland έστρεψε το ενδιαφέρον από την ανάλυση της εγκληματικής συμπεριφοράς στη συμπεριφορά και τη λειτουργία του ποινικού νόμου. Το έγκλημα ενέχεται στη δομή της κοινωνίας και εκδηλώνεται μέσα από την κοινωνική σύγκρουση ενώ ο ποινικός νόμος καθορίζει την έκταση της εγκληματικής συμπεριφοράς ²¹.

Ο ορισμός του λευκού κολάρου είναι πιο εύκολο να αποτυπωθεί σε αρνητικούς όρους : Πρόκειται για παράνομη και επιζήμια δραστηριότητα που δεν αφορά έγκλημα του δρόμου ούτε συμβατικό έγκλημα. Είναι ένας γενικός όρος που αφορά όλο το φάσμα των παράνομων, απαγορευμένων και επιζήμιων δραστηριοτήτων που σχετίζονται με παραβίαση της δημόσιας ή ιδιωτικής

¹⁹ Στο ίδιο, σελ.8-9.

²⁰ Green Stuart., A Normative Approach to White-Collar Crime in Geis G., Pontell H. (eds), International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Boston, MA.: Springer, 2007, p.223-229.

²¹ Βασιλαντωνοπούλου Βίκυ., "Λευκά Κολάρα" και Οικονομικό Έγκλημα, Αθήνα, Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, 2014 , σελ.69-70.

εμπιστοσύνης και διαπράττεται από οργανισμούς και ευυπόληπτα άτομα που επιδιώκουν το οικονομικό κέρδος ή τη διατήρηση της εξουσίας. Το να υπάρχει μια σαφής ερμηνεία είναι πολύ δύσκολο. Πάντα ο όρος θα πρέπει να ερευνάται εντός του πλαισίου στο οποίο συναντάται, και με τη νοηματοδότηση του σε αυτό το πλαίσιο. Αν δεν γίνεται αυτό κινδυνεύουμε από εννοιολογικές ασάφειες οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε εσφαλμένες συγκρίσεις και εκτιμήσεις ²².

Κατά τον Sutherland το έγκλημα είναι το αποτέλεσμα μιας συγκρουσιακής διαδικασίας η οποία προέρχεται από μια ανομοιογενή κοινωνία όπου κυρίαρχη ομάδα είναι αυτή που θεμελιώνει τα συμφέροντα της μέσω του νόμου. Αυτό όμως δεν σημαίνει τη λήξη της σύγκρουσης κατά συνέπεια η αποτελεσματικότητα του νόμου είναι αμφίβολη στο μέτρο που εκφράζει τα συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας.

Τα εγκλήματα του λευκού κολάρου σπάνια φτάνουν στο φως της δημοσιότητας. Η δομική και πολιτισμική ενσωμάτωσή τους στην επίσημη οικονομία άρα η συμπόρευση τους με το καπιταλιστικό σύστημα καθιστά αδύνατη όχι μόνο την αναγνώριση και την αντιμετώπιση τους αλλά και την πάταξη τους (άσκηση δίωξης) ²³.

Μέσω της κοινωνικής σύγκρουσης η ισχυρότερη κοινωνική ομάδα προσπαθεί να επιβάλλει τα συμφέροντα της έναντι των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων. Στον καπιταλισμό, ο Sutherland ταυτίζει την ισχυρή κοινωνική ομάδα με τους επιχειρηματίες επισημαίνοντας ότι η οικονομική δύναμη και η κοινωνική τους θέση τους επιτρέπει να παρεμβαίνουν στο νόμο παρεμποδίζοντας τον από την προστασία της αρχής του ελεύθερου ανταγωνισμού. Το παράδοξο στη θεωρία του Sutherland είναι ότι ενώ επισημαίνει την εγκληματογόνο κοινωνική δομή του καπιταλισμού υπογραμμίζοντας την εργαλειοποίηση του νόμου και τη

²² Friedrichs, David, White Collar Crime Definitional Debates and the Case for a Typological Approach, in Rorie M. (Ed.), The Handbook of White-Collar Crime, New York : Wiley-Blackwell, 2020, p.27-28.

²³ Βασιλαντωνοπούλου, Βίκυ, Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί σε Χουλιάρα Α., Καρύδη Β. (επιμ.), Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα, Αθήνα Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα, 2015 σελ.72-73.

χειραγώγηση του κράτους από την ισχυρότερη κοινωνική ομάδα δεν προχώρησε στην αμφισβήτηση της. Προσπέρασε έννοιες όπως το σύστημα παραγωγής, κοινωνική διαστρωμάτωση, κέρδος, και επέρριψε ευθύνες στο δράστη, στο άτομο και όχι στο κοινωνικό σύστημα ²⁴.

1.4 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΛΕΥΚΟΥ ΚΟΛΑΡΟΥ

Το έγκλημα του λευκού κολάρου αποτέλεσε το μονοπάτι πάνω στο οποίο διακλαδώθηκαν πολλές σύγχρονες μορφές εγκλημάτων των ισχυρών όπως το κρατικό, το εταιρικό, το κρατικό εταιρικό έγκλημα και το παγκοσμιοποιημένο έγκλημα.

Το κρατικό έγκλημα αφορά εγκληματικές πράξεις που διαπράττονται από τους κρατικούς ή κυβερνητικούς αξιωματούχους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ως εκπρόσωποι του κράτους. Το κράτος σε κάποιες περιπτώσεις δρα ως συνεργός πριν ή μετά την πράξη, και σε άλλες ως καταπατητής των νόμων που περιορίζουν τις εγκληματικές δραστηριότητες του ²⁵. Γιατί όμως το κράτος να εμπλέκεται σε παράνομες δραστηριότητες που παλιότερα ήταν η πειρατεία ενώ μεταγενέστερα μεταλλάχθηκαν σε λαθρεμπόριο, εμπόριο όπλων, ναρκωτικών κλπ; Η άνοδος του καπιταλισμού επέτασσε την συσσώρευση του κεφαλαίου, και με τις μορφή παράνομου πλουτισμού τα κράτη συσσώρευαν το κεφάλαιο τους και «εξασφάλιζαν» όχι μόνο κέρδος, αλλά εθνική βιωσιμότητα και εν τέλει δύναμη ²⁶.

Το κρατικό έγκλημα σε μια πιο σύγχρονη οπτική, αναφέρεται στην κατάχρηση εξουσίας ως άτυπη ή επίσημη πολιτική του κράτος και των

²⁴ Βασιλαντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.70-75.

²⁵ Chambliss William, State-organized crime, Criminology, Vol.27, N.2, 1989, p.184.

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 184-188.

μηχανισμών του, οι πράξεις του οποίου προωθούν πολιτικές που επιφέρουν φυσική, υλική ή κοινωνική βλάβη στους πολίτες²⁷.

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά των εγκλημάτων του κράτους είναι ότι προκύπτουν στο πλαίσιο της Δημοκρατίας και μάλιστα τα πεπραγμένα τους έχουν δομικό χαρακτήρα και παράγονται προκειμένου να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους και πολιτικές. Οι πράξεις αυτές δεν εγκληματοποιούνται αλλά διευθετούνται με διοικητικές ή αστικές νομοθετικές ρυθμίσεις ενώ «νοηματοδοτούνται» με διαφορετικό περιεχόμενο μέσω τεχνικών συγκάλυψης²⁸.

Η εταιρία είναι ο κύριος νομικός μηχανισμός που αναπτύσσεται προκειμένου να πετύχει τους στόχους που θέτει ο καπιταλισμός, όπου ο κυριότερος όλων είναι η συσσώρευση του κοινωνικού πλούτου μέσω του ανταγωνισμού. Ο πλούτος αυτός κατανέμεται ανομοιόμορφα σε όφελος πολύ λίγων οι οποίοι ελέγχουν την οικονομία και στρέφουν τους μικροιδιοκτήτες τον έναν ενάντια στον άλλο, παλεύοντας παράλληλα να αποκτήσουν ένα ελάχιστο μερίδιο από την πίτα του πλούτου. Στον ώριμο καπιταλισμό, αυτή η νοοτροπία προάγεται μέσω των εταιριών οι οποίες με νομικά σκαρφίσματα "κρύβουν" την ωμότητα που χαρακτηρίζει τις προσπάθειες γιγάντωσης του πλούτου. Ο νόμος τους δίνει δυνάμεις και κίνητρα διευκολύνοντάς τους να αποφεύγουν περιορισμούς που ισχύουν για τους πολίτες εκτός εταιρών²⁹.

Το εταιρικό έγκλημα συμβατικοποιείται και γίνεται κανονικότητα μέσω του νόμου και των ρυθμιστικών διαδικασιών, γιατί στο τέλος, ο σκοπός είναι να διασφαλιστεί ότι το κεφάλαιο θα αναπαράγεται ανεξαρτήτως από τις επιπτώσεις που προκαλεί. Το εταιρικό έγκλημα στις περισσότερες οικονομίες «ρυθμίζεται» μέσω της ελάχιστης ανάμειξης στο οικονομικό σύστημα. Οι ρυθμιστικοί κανόνες μπορεί να επιτυγχάνουν τον έλεγχο σε μια μερίδα παραβατών όμως οι

²⁷ Βιδάλη Σοφία,, Εγκλήματα του Κράτους: Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία σε Χουλιάρα Α., Καρύδη Β. (επιμ.), Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα, Αθήνα Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα, 2015, σελ.210-212.

²⁸ Στο ίδιο, σελ.213-216..

²⁹ Glasbeek, Harry, The Corporation as a Legally Created Site of Irresponsibility, in Geis G., Pontell H. (eds), International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Boston, MA.: Springer, 2007, p.248-250.

περισσότερες εταιρίες δεν υπόκεινται σε έλεγχο και είναι ελεύθερες να εμπλακούν σε προβατικές δραστηριότητες χωρίς φόβο ελέγχου ³⁰.

Αξίζει να αναφερθούν μελέτες που έχουν γίνει όσον αφορά στελέχη επιχειρήσεων που έχουν καταδικαστεί, και τον τρόπο με τον οποίο εκλογίκευαν ή ουδετεροποιούσαν αμφιλεγόμενες αποφάσεις τους. Οι Sykes and Matza εισήγαγαν πρώτοι την έννοια των τεχνικών εξουδετέρωσης (techniques of neutralization) σύμφωνα με τις οποίες παρατηρούμε πως τα άτομα που ακολουθούσαν μια νομοταγή πορεία και είχαν εμπλακεί σε εγκληματικές συμπεριφορές δικαιολογούσαν τις πράξεις τους. Τις χαρακτήριζαν σαν συνήθεις πρακτικές, αρνούνταν ότι είχαν εγκληματική πρόθεση και τις θεωρούσαν σαν απάντηση σε πολύ ιδιαίτερες συνθήκες ³¹.

³⁰ Tombs Steve and Whyte David, The Shifting Imaginaries of Corporate Crime, Journal of White Collar and Corporate Crime, 2020, p.18-20.

³¹ Dodge Mary, Who Commits Corporate Crime? in Rorie M. (Ed.), The Handbook of White-Collar Crime, New York : Wiley-Blackwell, 2020, p.121-123.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΟΥ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Αν και ο όρος κρατικό εταιρικό έγκλημα είναι σχετικά πρόσφατος, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι αυτή η μορφή εγκλήματος προϋπήρχε του ορισμού της και θα πρέπει να προσεγγισθεί λαμβάνοντας υπόψιν πολλές παραμέτρους.

Τι εννοούμε όταν λέμε κράτος ; Το κράτος δεν είναι ένα άμορφο πράγμα με συγκεντρωμένη δύναμη, είναι μια ένωση, ένα σύνολο από θεσμούς και διαδικασίες, σχολεία, κρατικούς οργανισμούς, εκκλησίες, στρατό, που προβάλλουν την κρατική εξουσία προωθώντας τις κυρίαρχες ηθικές και πολιτικές αξίες, Το κράτος μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα σύμπλεγμα μηχανισμών που μεσολαβεί και οργανώνει τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μια εταιρία ή οι θεσμοί που είναι μέρος αυτού του συνόλου που αποτελεί το κράτος δρα και πάντα κάτω από την καθοδήγησή του. Υπάρχουν εταιρίες οι οποίες βρίσκονται στην ίδια κλίμακα – με οικονομικούς όρους – με εθνικές κυβερνήσεις με τεράστιες δομές εξουσίας. Τόσο λοιπόν το κράτος όσο και οι εταιρίες δεν είναι ξεχωριστές υπάρξεις η μια από την άλλη, δεν έχουν αναγκαστικά αντιπαλότητα μεταξύ τους, αλλά ούτε και σύμπνοια. Η σχέση τους είναι πολύ πιο σύνθετη. Οι εταιρίες μπορεί να διατηρούν την αυτονομία τους να χαράσσουν την δική τους στρατηγική όμως χρειάζονται τη νομικό πλαίσιο και τις υποδομές της αγοράς που οργανώνει και συντηρεί το κράτος ³².

Ο ρόλος του κράτους είναι σημαντικός για την επιβίωση των κερδοσκοπικών εταιριών μέσα στην καπιταλιστική παραγωγή. Τα οικονομικά ινστιτούτα, οι επιχειρηματικοί κολοσσοί, είναι νομικά πρόσωπα η λειτουργία των οποίων διέπεται από τη νομοθεσία των κρατών μέσα στα οποία υπάρχουν

³² Bernat Ignasi and Whyte, David, State-Corporate Crimes, in Rorie M. (Ed.), The Handbook of White-Collar Crime, New York : Wiley-Blackwell, 2020, p.131-132.

ευρισκόμενοι σε σχετική αυτονομία με το κράτος. Αντίστοιχα, το κράτος βρίσκεται σε σχετική αυτονομία με τις επιχειρήσεις, αφού μέσα στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης πραγματικότητας το κεφάλαιο βοηθάει την άνοδο του επιχειρείν και των επενδύσεων σε μια χώρα. Λαμβάνοντας υπόψη την παγκοσμιοποίηση της αγοράς ο έλεγχος από το κράτος ασκείται μέχρι το σημείο που το κεφάλαιο δεν απειλείται ουσιαστικά γιατί όταν νιώσει αληθινή απειλή φεύγει από τη χώρα, στην ουσία το κράτος δεν αντιμάχεται με το κεφάλαιο αλλά το προειδοποιεί. Αυστηρός και ουσιαστικός έλεγχος από το κράτος γίνεται μονάχα όταν κινδυνεύει επί τοις ουσίας η δική του νομιμοποίηση. Πάνω σε αυτήν τη δυαδική και διαλεκτική σχέση κράτους και επιχειρήσεων εντός του καπιταλιστικού συστήματος αντιλαμβανόμαστε την έννοια του εγκλήματος³³.

Ο πρώτος ορισμός για το κρατικό εταιρικό έγκλημα δόθηκε από τον Kramer ως «η παράνομη ή η κοινωνικά επιβλαβής πράξη που αποτελεί το συλλογικό προϊόν της αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας εμπορικής εταιρίας και ενός κρατικού φορέα σε μια κοινή προσπάθεια. Αυτά τα εγκλήματα περιλαμβάνουν την ενεργή συμμετοχή δύο ή περισσότερων οργανώσεων όπου τουλάχιστον η μια είναι ιδιωτική και η άλλη κρατική. Είναι το αποτέλεσμα μιας διαοργανωσιακής σχέσης μεταξύ επιχείρησης και κυβέρνησης»³⁴.

Το 1990 ο όρος κρατικό εταιρικό έγκλημα χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τις «παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που συμβαίνουν όταν ένας ή περισσότεροι φορείς πολιτικής διακυβέρνησης επιδιώκουν ένα στόχο σε άμεση συνεργασία με έναν ή περισσότερους φορείς οικονομικής παραγωγής και κατανομής»³⁵. Αυτός ο όρος φέρει στο προσκήνιο την απόκλιση σαν το αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών θεσμών και όχι σαν το αποτέλεσμα πράξεων που διαπράττονται από μεμονωμένα άτομα.

³³ Βασιλάντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.371-374.

³⁴ Αγγελή Στέλλα, Κρατικό-εταιρικό έγκλημα, αντεγκληματική πολιτική και ο ρόλος της Υπερεθνικής Εγκληματολογίας σε Λαμπροπούλου Ε., Παπαμιχαήλ Σ., Σχίζας Π. (επιμ), Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2018, σελ.131-132.

³⁵ Michalowski Raymond and Kramer Ronald, State-Corporate Crime and Criminological Inquiry. in Geis G., Pontell H. (eds), International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Boston, MA.: Springer, 2007, p.207-209.

Στον πρώτο ορισμό γίνεται λόγος για «αλληλεπίδραση» ενώ στον δεύτερο η «άμεση συνεργασία» είναι πιο συγκεκριμένη με πολύ πιο εύκολη την αναζήτηση ευθυνών. Τέλος στον πρώτο ορισμό γίνεται λόγος για «ενεργή συμμετοχή» δημιουργώντας επιπλέον περιορισμούς για την αναζήτηση ευθυνών³⁶.

Το 1991 και ενώ ο Kramer μελετούσε την περίπτωση φωτιάς σε ένα εργοστάσιο με κοτόπουλα όπου σκοτώθηκαν 25 εργάτες και 49 τραυματίστηκαν, εντόπισε τους τρόπους με τους οποίους το κράτος συνέβαλε σε αυτήν την καταστροφή. Αυτό οδήγησε στην αναθεώρηση της θεωρίας του κρατικού εταιρικού εγκλήματος από τους Aulette και Michalowski ως «τις παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που προέρχονται από μια αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση μεταξύ 1) πολιτικών και / ή πρακτικών επίτευξης στόχων ενός ή περισσότερων φορέων πολιτικής διακυβέρνησης και 2) πολιτικών και / ή πρακτικών επίτευξης στόχων ενός ή περισσότερων φορέων οικονομικής παραγωγής και διανομής»³⁷.

Ο όρος «άμεση συνεργασία» του προηγούμενου ορισμού αντικαταστάθηκε από την «αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση» όπου εννοείται όχι μόνο η πράξη αλλά και η παράλειψη των κρατικών φορέων που ενισχύει τη διάπραξη εγκλημάτων χωρίς να υφίσταται η «άμεση συνεργασία» μεταξύ τους³⁸. Έτσι εισάγεται μια νέα παράμετρος στον ορισμό, ο παθητικός ρόλος του κράτους, αρκεί η ανοχή του ή η παράλειψη του για να θεμελιωθεί η εμπλοκή του στο κρατικό εταιρικό έγκλημα.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα εν τέλει διακρίνεται σε δύο κατηγορίες : είτε είναι state-initiated (όπου το κράτος παίζει τον κυρίαρχο ή οργανωτικό ρόλο και το υποβοηθούν οι εταιρίες) είτε state – facilitated (όπου το κράτος στο έγκλημα δεν έχει τόσο ενεργητικό ρόλο αλλά έμμεσο ρόλο)³⁹. Με αυτόν τον τρόπο οι κυβερνήσεις και οι εταιρίες αλληλεπιδρούν σαν «συνένοχοι». Στην πρώτη

³⁶ Αγγελή, Στέλλα (2018), ο.π. σελ..131-134.

³⁷ Michalowski Raymond and Kramer Ronald, (2007), ο.π. p.207-209.

³⁸ Αγγελή, Στέλλα (2018), ο.π. σελ..131-134.

³⁹ Tombs Steve and Whyte David, (2020), ο.π. p.16-18.

περίπτωση υπάγονται εταιρίες «στρατολογημένες» από την κυβέρνηση οι οποίες αναπτύσσουν παρεκκλίνουσα οικονομική δράση με την καθοδήγηση ή τη σιωπηλή της έγκριση. Στη δεύτερη περίπτωση, κρατικοί μηχανισμοί ελέγχου ηθελημένα δεν διαμορφώνουν το θεσμικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της παρεκκλίνουσας δράσης είτε εξαιτίας άμεσης συνεργασίας μεταξύ κυβέρνησης και οικονομικών επιχειρήσεων είτε επειδή και οι δύο επιδιώκουν στόχους η επίτευξη των οποίων δεν θα είναι εφικτή αν διαμορφωθεί το παραπάνω θεσμικό πλαίσιο ⁴⁰.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα που προκαλείται από το κράτος (όπως η έκρηξη στο Challenger) συμβαίνει όταν οι εταιρίες που προσλαμβάνονται από την κυβέρνηση εμπλέκονται σε οργανωσιακή απόκλιση υπό τις οδηγίες ή την ανοχή της κυβέρνησης. Το κρατικό εταιρικό έγκλημα που διευκολύνεται από το κράτος (όπως η φωτιά στο Imperial Food Products εργοστάσιο στη Βόρεια Καρολίνα) λαμβάνει χώρα όταν οι κυβερνητικοί ελεγκτικοί μηχανισμοί αποτυγχάνουν να ανακόψουν τις αποκλίνουσες επαγγελματικές δραστηριότητες είτε λόγω ευθείας συμπαιγνίας μεταξύ επιχείρησης και κυβέρνησης είτε γιατί μοιράζονται κοινούς στόχους των οποίων η επίτευξη θα παρεμποδιζόταν από επιθετικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς ⁴¹.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα μπορεί να είναι το αποτέλεσμα εσκεμμένων συνεργασιών αλλά και δομικών διασταυρώσεων μεταξύ πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων. Το κράτος δημιουργεί και συντηρεί σταθερές αγορές επιβάλλοντας κανόνες για να τις κυβερνάει ενώ οι εταιρίες δρουν σαν ομάδες πίεσης ώστε να επηρεάσουν τη νομοθεσία παραδίδοντας προγράμματα που αποτελούν στόχους του κράτους. Αυτό καταλήγει σε έναν αδιαίρετο δεσμό σε μια σύγκλιση οικονομικών και πολιτικής ⁴². Οι Michalowski-Kramer βασίστηκαν στην

⁴⁰ Χουλιάρας Αθανάσιος, Εγκληματικότητα των ισχυρών : Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, σε Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράπουλος Χ., Βιδάλη Σ. (επιμ), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.74-80.

⁴¹ Kramer Ronald, Michalowski Raymond and Kauzlarich David, The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime in Crime & Delinquency, Vol.48, No2, April 2002, p.271-272.

⁴² Liederbach, John, "Pass the trash": The mortgage default crisis as state-corporate crime, in Sociology of Crime, Law and Deviance, Vol.15, 2010, p.19-21.

έννοια του εγκλήματος σαν μια κοινωνικά κατασκευασμένη πραγματικότητα, υπογραμμίζοντας όχι μόνο την επιρροή των πλούσιων και ισχυρών στους νομικούς ορισμούς αλλά και την αποδεδειγμένα δια μέσω των χρόνων παράβλεψη των εγκλημάτων των ισχυρών εξαιτίας του κύρους και της θέσης των δραστών ⁴³.

2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Αν προσπαθήσει κάποιος να σταχυολογήσει ορισμένα χαρακτηριστικά που συναντά στα κρατικά εταιρικά εγκλήματα αυτά είναι : Ο διαρκής χαρακτήρας του φαινομένου, δεν έχει ένα στιγμιαίο ή παρορμητικό χαρακτήρα αλλά μια διαρκή παρουσία και αλληλεπίδραση μεταξύ οικονομικής και πολιτικής αρχής με στόχο την εξουσία. Ο καθολικός χαρακτήρας του φαινομένου, όπου πολλές παραβατικές συμπεριφορές γίνονται σε τόσο ευρεία κλίμακα από πολιτικούς και οικονομικά στελέχη, ώστε να θεωρούνται συνήθεις πρακτικές και να εξωραϊζονται. Ο οργανωσιακός χαρακτήρας του φαινομένου. Οι παραβατικές πράξεις δεν γίνονται από μεμονωμένα διεφθαρμένα στελέχη του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα αλλά εντάσσονται στην ομπρέλα της κουλτούρας που έχει αναπτυχθεί μεταξύ κράτους και εταιριών προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους. Επίσης κομβικό ρόλο στο κρατικό εταιρικό έγκλημα έχει η αδρανοποίηση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος είναι η διαδικασία αφομοίωσης από το κοινωνικό σύνολο κανόνων κομβικής σημασίας για το κράτος και η υπακοή τους είναι υποχρεωτική με στόχο την αναπαραγωγή ενός συγκεκριμένου τύπου κοινωνικής τάξης. Στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες αυτό επιτυγχάνεται όχι με τη βία και την καταστολή αλλά ιδεολογικά ⁴⁴. Η αδρανοποίηση αυτή είναι αποτέλεσμα ποικίλων κρατικών πολιτικών όπως νομοθετικών επιλογών, το πώς θα νοηματοδοτηθεί και θα οριοθετηθεί η έννοια

⁴³ Στο ίδιο, σελ.21.

⁴⁴ Βιτάλη Σοφία και Κουλούρης Νικόλαος, Αποκλίνουσα συμπεριφορά & ποινικό φαινόμενο, Αθήνα :Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.151-153.

του εγκλήματος αλλά και η ύπαρξη αυτής της έννοιας σε γκρίζες γραμμές μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας ⁴⁵.

Οι φορείς της νομοθετικής εξουσίας έχουν κάνει μια «πολιτική προνομίων», είτε με τη μορφή του προληπτικού αποκλεισμού από την ποινική δίωξη για συγκεκριμένες ομάδες που ενέχονται για παράδειγμα σε «αμαρτωλές» συμβάσεις όπως με τις συμβάσεις που έλαβαν χώρα για τις σιδηροδρομικές μεταφορές, είτε με τη μορφή της κατασταλτικής νομοθετικής παρέμβαση όπως αρχειοθετώντας υποθέσεις, παύοντας ποινικές διώξεις ⁴⁶.

Τα κρατικά εταιρικά εγκλήματα αποτελούν κατάχρηση διαδικασίας η οποία είναι νόμιμα θεσμοθετημένη, και αυτή η κατάχρηση γίνεται στα πλαίσια της αναδιανομής του πλούτου όταν αλληλεπιδρούν και συνεργάζονται ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας. Ενώ η διαδικασία είναι καθ' όλα νόμιμη, στην αλληλεπίδραση του δημόσιου με τους ιδιωτικούς φορείς πολλές φορές γίνεται κατάχρηση της φθάνοντας στα όρια του μη νόμιμου ⁴⁷.

Τα κρατικά εταιρικά εγκλήματα στηρίζονται σε οριζόντιες σχέσεις στο πλαίσιο των οποίων το κράτος έχει τη δυνατότητα να διευκολύνει την πραγματοποίησή τους. Αυτά τα εγκλήματα εκφράζουν μια ειδικότερη εργασιακή – πολιτική κουλτούρα αφού οι δράστες τους ανήκουν σε επαγγελματικές ελίτ. Τα κρατικά εταιρικά εγκλήματα αποτελούν εκδηλώσεις θεσμικής ανομίας και αυτό είναι περισσότερο προφανές στα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης όπως με την

⁴⁵ Γασπαρινάτου Μαργαρίτα, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, σε Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ. (επιμ.), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.171-175.

⁴⁶ Γεωργούλας, Στράτος, Κρατικό-Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, σε Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ο., Κουλούρης Ν., και Παπανικολάου, Γ., (Επιμ.), Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?”, Αθήνα, Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε, 2018, σελ.300.

⁴⁷ Κουρούτζας Χρήστος, Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα, σε Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ. (επιμ.), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.122-124.

παγκόσμια οικονομική κρίση όπου παραβιάστηκαν τα ανθρώπινα δικαιώματα και προκλήθηκαν κοινωνικές βλάβες ⁴⁸.

2.3 ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ –ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Μια από τις κεντρικές θέσεις του Chambliss ήταν η συμβιωτική σχέση μεταξύ εγκληματικής συμπεριφοράς και ποινικού νόμου. Σύμφωνα με τον ίδιο το έγκλημα δεν είναι υποπροϊόν μιας πολιτικής οικονομίας : Το έγκλημα είναι ένα θεμέλιος λίθος επί του οποίου κτίζονται πολιτικές και οικονομικές σχέσεις στις δημοκρατικές-καπιταλιστικές κοινωνίες...» Το κράτος ήταν το εργαλείο που οι κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες χρησιμοποιούσαν για να προστατεύουν τα συμφέροντα τους ενώ ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως εγκληματικής γίνονταν σύμφωνα με τα συμφέροντα τους ενώ ο έλεγχος που είχε στα μέσα παραγωγής τους δίνει τη δυνατότητα να ελέγχουν το κράτος και κατ' επέκταση την εφαρμογή του νόμου ⁴⁹.

Κομβικό στοιχείο δεν είναι μόνο η αμοιβαιότητα των υπηρεσιών και η συμβιωτική σχέση μεταξύ νομιμότητας-παρανομίας αλλά και οι κοινωνικές, οικονομικές πολιτικές σχέσεις που συνδιαμορφώνουν όχι μόνο τις ενέργειες αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εξελίσσονται. Και όταν ερευνούμε το *modus operandi* του κρατικού εταιρικού εγκλήματος αυτό θα πρέπει να γίνεται σε συνάρτηση με τις αναζήτησης των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων που στηρίζουν αυτά τα εγκλήματα στους δομικούς δηλαδή παράγοντες που όχι μόνο «βοηθούν» στη διάπραξη αυτών των εγκλημάτων αλλά συμβάλλουν και στην αναπαραγωγή αυτού του συστήματος ⁵⁰.

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ.122-124.

⁴⁹ Βιδάλη Σοφία, (2013), ο.π. σελ.184.

⁵⁰ Βιδάλη Σοφία, Πέρα από τα όρια - Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.164-166.

2.4 Η ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Η διαφθορά αποτελεί βασικό στοιχείο του κρατικού εταιρικού εγκλήματος. Στη νέα τάξη της παγκοσμιοποίησης παρατηρείται μεταβολή και στις σχέσεις κράτους-κεφαλαίου. Το σύνολο των εθνικών κρατών ακολουθεί πολιτικές ιδιωτικοποιήσεων, απελευθέρωσης της αγοράς και αναπροσαρμογής των φορολογικών συστημάτων, με αποτέλεσμα να μην έχει κανέναν απολύτως έλεγχο πάνω στις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις. Το κράτος παύει πλέον να έχει τον πρωταρχικό ρόλο στην χάραξη της οικονομίας οδηγώντας όχι μόνο στην παραχώρηση δομικών προνομίων στο κεφάλαιο αλλά και στη δημιουργία πελατειακών δομών και διαφθοράς στο εσωτερικό του ⁵¹.

Το κράτος έπαψε να ρυθμίζει τις αγορές και υποσκελίστηκε από τη δύναμη του παγκόσμιου κεφαλαίου. Υπάρχει μια στενή συμβιωτική σχέση μεταξύ του κράτους και των μεγάλων επιχειρήσεων. Η δομή της πολιτικής οικονομίας δημιουργεί τις συνθήκες που παράγουν εταιρικό έγκλημα το οποίο δεν είναι απλά το αποτέλεσμα μια κατάρρευσης της ρυθμιστικής του λειτουργίας αλλά ένα μέρος της εταιρικής εξουσίας το οποίο γίνεται ανεκτό και ενθαρρύνεται από το κράτος ⁵².

Ο Chambliss το ονομάζει καθεστώς συμβίωσης στο οποίο εμπλέκονται κράτος, πολιτική εξουσία, επιχειρηματίες. Η «άρνηση συμβίωσης» έχει ως συνέπεια τον παραγκωνισμό τους από την αγορά που μεθοδεύεται με συνεχείς γραφειοκρατικές οχλήσεις ⁵³.

Ο Merton υπογραμμίζει την πολυπλοκότητα των λειτουργιών στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πολυπλοκότητας ⁵⁴. Κατά τον Merton οι έκδηλες λειτουργίες (manifest functions) είναι οι λειτουργίες που συνεισφέρουν στην προσαρμογή στο σύστημα, είναι αποδεκτές και αναγνωρίζονται από τους συμμετέχοντες σε αυτό. Οι λανθάνουσες λειτουργίες (latent functions) είναι οι

⁵¹ Βασιλάντωνπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.328-346.

⁵² Tombs Steve and Whyte David, (2020), ο.π. p.16-17.

⁵³ Βασιλάντωνπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.124-133.

⁵⁴ Γασπαρινάτου Μαργαρίτα, (2019), ο.π. σελ.182-183.

λειτουργίες που ούτε αποδεκτές είναι ούτε αναγνωρίσιμες⁵⁵. Η «πολιτική μηχανή» ή «Boss», αποτελεί μια άτυπη μορφή εξουσίας η οποία λειτουργεί στα κενά της επίσημης εξουσίας, σταθμίζει τις αποκλίσεις μεταξύ επίσημης κουλτούρας και δομής και είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οικονομική και κοινωνική οργάνωση καλύπτοντας αποτελεσματικά δομικές δυσλειτουργίες του συστήματος⁵⁶.

Δημιουργώντας ένα δίκτυο προσωπικών και πελατειακών σχέσεων, ο πολιτικός μέσω στενών σχέσεων φροντίζει πάντα να εξυπηρετεί τους αποκλεισμένους, ενώ η μηχανή μέσω λεπτών χειρισμών κατορθώνει να εξισορροπεί τις σχέσεις μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Αυτός ο τρόπος λειτουργίας εξηγεί γιατί οι προσπάθειες κάθαρσης ή πολιτικής αναμόρφωσης στο τέλος αποτυγχάνουν ακόμα και αν στην αρχή φέρουν αποτελέσματα, αφού, αν δεν συνοδεύονται από μια αναδιάρθρωση των πολιτικών και κοινωνικών δομών ώστε οι υπάρχουσες ανάγκες να εξυπηρετούνται από εναλλακτικές δομές ή αν δεν γίνει μια δομική αλλαγή που να εξαλείφει αυτές τις ανάγκες εξολοκλήρου, η πολιτική μηχανή θα επανέλθει στην ακλόνητη θέση της⁵⁷.

Παρατηρούμε ότι τόσο τα βασικά χαρακτηριστικά της διαφθοράς όσο και ο τρόπος λειτουργίας της μοιάζουν και διαπλέκονται με αυτά του κρατικού εταιρικού εγκλήματος στη διαχρονικότητα, στην καθολικότητα, στον οργανωσιακό χαρακτήρα, στο συμβιωτικό χαρακτήρα της διαφοράς με την παρανομία⁵⁸.

Η πολιτική διαφθορά είναι διαρκώς παρούσα και καλά δομημένη στο δημόσιο βίο μας αποτελώντας μια θεσμοποιημένη κοινωνική διαδικασία και πρακτική λειτουργώντας ως εναλλακτική κοινωνική δομή, κανονικοποιώντας ένα ανομικό περιβάλλον απέναντι στο επίσημο σύστημα εξουσίας. Δεν αποτελεί μια

⁵⁵ Merton Robert., *Social Theory and Social Structure*, New York : The Free Press, 1968, (105)

⁵⁶ Βασιλάντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.94-101.

⁵⁷ Merton Robert., (1968), ο.π. (126-136)

⁵⁸ Γασπαρινάτου Μαργαρίτα, (2019), ο.π. σελ.172-175.

μη κανονική απάντηση σε ένα λειτουργικό σύστημα αλλά μια κανονική απάντηση σε ένα δομικά δυσλειτουργικό σύστημα ⁵⁹.

2.5 ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η έννοια του παγκοσμιοποιημένου εγκλήματος μπορεί να θεωρηθεί ως μια υβριδική μορφή του κρατικού εταιρικού εγκλήματος η οποία περιλαμβάνει σειρά από επιβλαβείς πολιτικές και πρακτικές.

Τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης τροφοδοτούνται από τις πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού και τις πράξεις παγκόσμιων οικονομικών ιδρυμάτων όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, καθώς και τις ανταγωνιζόμενες ανάγκες του κεφαλαίου και των παγκόσμιων αγορών. Καθώς αυτά τα τέσσερα μέρη πανίσχυρων συμφερόντων και σχέσεων της καπιταλιστικής αναπαραγωγής αλληλεπιδρούν στις σχέσεις μεταξύ εθνών και πολυεθνικών οργανισμών πολύ συχνά επιδρούν αρνητικά στο ευ ζην ζώων και ανθρώπων ⁶⁰.

Κάποια από τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης είναι η αυξανόμενη παγκόσμια κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού και της ελεύθερης αγοράς που ωφελεί δυσανάλογα τους ισχυρούς οργανισμούς. Από τη μια πλευρά έχουμε μια ολοένα αυξανόμενη επιρροή των διεθνών οικονομικών ιδρυμάτων και από την άλλη έχουμε αποδυνάμωση των τοπικών ή των κρατικών οργανισμών. Ο αντιδημοκρατικός τρόπος λειτουργίας των διεθνών οικονομικών ιδρυμάτων παίρνει τη μορφή της «παγκοσμιοποίησης από πάνω» αντί της «παγκοσμιοποίησης από κάτω» ⁶¹.

Τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης μπορεί να θεωρηθούν ως αποτέλεσμα αποφάσεων υψηλόβαθμων διεθνών οικονομικών οργανισμών και κυβερνητικών στελεχών, οι οποίες μολονότι δεν έχουν σαν κύριο στόχο τους την πρόκληση

⁵⁹ Στο ίδιο, 182-183.

⁶⁰ Barak Gregg The Crimes of the Powerful and the Globalization of Crime, Revista Brasileira de Direito, Vol.11, Issue2, 2015, p.168-170.

⁶¹ Friedrichs David, White-Collar Crime in a Postmodern, Globalized World in Geis G., Pontell H. (eds), International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Boston, MA.: Springer, 2007, p.168-170.

βλάβης μπορεί να έχουν καταστροφικές συνέπειες όχι μόνο σε οικονομικό αλλά και σε ανθρώπινο επίπεδο ⁶².

Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι απλά ένα οικονομικό και μόνο φαινόμενο έχει πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις. Οι διεθνείς επιχειρήσεις, οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, ασκούν τεράστια επιρροή στην παγκοσμιοποιημένη αγορά, οι κυβερνήσεις προοδευτικά μετατρέπονται σε πιόνια των πολυεθνικών, οι απλού άνθρωποι χάνουν τον έλεγχο του οικονομικού τους πεπρωμένου. Οι παγκόσμιες αγορές σκιάζουν τις εθνικές αγορές, οι φραγμοί στο εμπόριο φθίνουν ενώ η ταχύτητα των διασυνδέσεων και των τεχνολογικών εξελίξεων είναι αξιοθαύμαστη. Οι κερδισμένοι από την παγκοσμιοποίηση είναι οι πολυεθνικές ενώ οι χαμένοι είναι οι φτωχοί και οι ευάλωτοι πληθυσμοί καθώς και οι λαοί των αναπτυσσόμενων χωρών. Η παγκοσμιοποίηση δεν χαρακτηρίζεται άδικα ως μια νέα μορφή αποικιοκρατίας ⁶³.

2.5.1 Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η ιδιαιτερότητα διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, είναι ότι πρόκειται για οργανισμούς περά και πάνω από τα κράτη, -υπερκερνώντας την έννοια του κρατικού εταιρικού εγκλήματος- οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε ένα πλαίσιο κενό ρυθμιστικού πλαισίου επομένως δεν έχουν κυρώσεις για τις επιβλαβείς δράσεις τους ⁶⁴. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης παρατηρούμε και μια μεταβολή στις σχέσεις κεφαλαίου και κράτους όπου υπό την πίεση τόσο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου όσο και της Παγκόσμιας Τράπεζας, τα εθνικά κράτη ακολουθούν πολιτικές άκρατων ιδιωτικοποιήσεων, απελευθέρωσης των αγορών ενισχύοντας τις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις και σηματοδοτώντας

⁶² Στο ίδιο, σελ.164-165.

⁶³ Στο ίδιο, σελ.164-165.

⁶⁴ Χουλιάρας Αθανάσιος, (2019), ο.π. σελ.74-80.

όχι απλά την υποχώρηση του πολιτικού έναντι της οικονομίας αλλά συνολικά την υποχώρηση του κρατικού μορφώματος. Το κράτος όχι μόνο δεν έχει λόγο στη χάραξη της οικονομίας αλλά παραχωρεί και δομικά προνόμια στο κεφάλαιο ⁶⁵ και με την αλληλεπίδραση τους διαπράττουν κρατικά εταιρικά εγκλήματα στην παγκόσμια αγορά.

Τα διεθνή οικονομικά ινστιτούτα συμβολίζουν τις νέες «αποικιακές» δυνάμεις στην παγκοσμιοποιημένη αγορά. Η Παγκόσμια Τράπεζα, στις αναπτυσσόμενες χώρες συναλλάσσεται κυρίως με τις οικονομικές και πολιτικές ελίτ αυτών των χωρών, με ελάχιστο ενδιαφέρον για τις πραγματικές ανάγκες των πολιτών αυτών των χωρών. Στο όνομα μιας μακροπρόθεσμης ανάπτυξης επιβάλλει βαριά βραχυπρόθεσμα μέτρα οικονομικής λιτότητας και φτωχοποίησης. Είναι δομημένη με τέτοιο τρόπο ώστε να επιβραβεύει το προσωπικό της για την τεχνική επάρκεια του, για να δανειοδοτούν και να χειρίζονται τεράστιες ποσότητες χρημάτων αδιαφορώντας για τον αντίκτυπο που μπορεί να έχουν αυτά τα δάνεια στο ανθρώπινο δυναμικό. Το προσωπικό της δεν λογοδοτεί για τις τραγικές ανθρώπινες συνέπειες που έχουν αυτά τα έργα. Αυτές οι παράμετροι συμβάλλουν σε ένα εγκληματογενές περιβάλλον ⁶⁶.

Γεγονός είναι ότι ούτε κύριος στόχος ούτε κίνητρο της παγκόσμιας Τράπεζας είναι να βλάψει. Παρόλα αυτά ο τρόπος λειτουργίας της είναι εγκληματογόνος. Όλα διευθετούνται κάτω από ένα πέπλο μυστικότητας και δεν υπόκειται ουσιαστικά σε κανέναν για τις βλάβες και τη ζημία που προκαλεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Περαιτέρω η Παγκόσμια Τράπεζα θα έπρεπε να είναι υπόλογη όταν : Αποτυγχάνει να λάβει υπόψιν της τον αντίκτυπο που έχουν τα τεράστια δάνεια στους ανθρώπους που υφίστανται τις οικονομικές συνέπειες, υιοθετεί πολιτικές που έρχονται σε αντιπαράθεση με τα πρωτόκολλα της Διακήρυξης των

⁶⁵ Βασιλάντωνπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.328-332.

⁶⁶ Friedrichs David, (2007), ο.π., σελ.170-173.

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) και λειτουργεί σε αντιπαράθεση τόσο με τους διεθνείς όσο και με τους εθνικούς νόμους ⁶⁷.

2.6 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ - Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΛΑΒΗΣ

Σήμερα η Κριτική Εγκληματολογία διευρύνει το πεδίο ανάλυσης της πέρα από το τυπικό-νομικό έγκλημα, προσπαθώντας να επεκταθεί προς μια θεώρηση της βλάβης αντί του εγκλήματος, της κοινωνικής δικαιοσύνης αντί της ποινικής δικαιοσύνης, της ανθρώπινης μεταχείρισης αντί της καταστολής και της τιμωρίας ⁶⁸. Η Κριτική Εγκληματολογία υιοθέτησε την αποδόμηση του εγκλήματος (deconstruction of crime) σύμφωνα με την οποία το έγκλημα συνιστά κοινωνική κατασκευή, απόρροια της κοινωνικής σύγκρουσης, την οποία το κράτος μέσω του νόμου προσπαθεί να εκτονώσει και να διατηρήσει την παγιωμένη τάξη πραγμάτων, ενώ αποκαλύπτει τις εξουσιαστικές δομές και τους πολιτικούς συσχετισμούς δείχνοντας την πολιτική φύση των αιτιών της εγκληματικότητας. Το παράδοξο είναι ότι αναζητάμε την τιμωρία μέσω του νόμου χωρίς όμως ο νόμος να τυποποιεί τον επιβλαβή χαρακτήρα του εγκλήματος ⁶⁹.

Μια νέα θεωρητική οπτική είναι αυτή της κοινωνικής βλάβης η οποία υπάγεται στη γενικότερη έννοια της ζημιολογίας, η οποία προσπαθεί να βγει έξω από τα όρια της κριτικής εγκληματολογίας και να ρίξει το φως της εγκληματολογίας σε μορφές κοινωνικής βλάβης που δεν συνιστούν έγκλημα, να διευρύνει τη μελέτη της εγκληματολογίας πέρα από τα όρια του αξιόποινου και να ειδωθεί από μια ολιστική προσέγγιση ⁷⁰.

⁶⁷ Στο ίδιο, σελ.170-173.

⁶⁸ Βιδάλη Σοφία, (2013), ο.π. σελ.206.

⁶⁹ Βασιλαντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.354-362

⁷⁰ Βασιλαντωνοπούλου Βίκυ, Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην Εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου σε Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.) στο Οικονομικό Έγκλημα, Οργανωμένο έγκλημα και Κρίση Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστωρα Κουράκη, Αθήνα : Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, σελ.998-1001.

Στόχος της έννοια της βλάβης δεν είναι μια αντικατάσταση του όρου του εγκλήματος που θα συμβάλει και αυτή με τη σειρά της στη διατήρηση των κοινωνικοοικονομικών ισορροπιών και των εξουσιαστικών συσχετισμών που αντικατοπτρίζονται μέσω του εγκληματικού φαινομένου του ποινικού μοντέλου. Στόχος είναι να μελετήσει τις παραμέτρους τις οποίες η κατασκευή του εγκλήματος δεν μπορεί λόγω του διαφορετικού κοινωνικού προορισμού της. Επιδίωξη της είναι αντί η ανάλυση των κοινωνικών καταστάσεων να γίνεται «από πάνω προς τα κάτω» να μεταστραφεί «από κάτω προς τα πάνω», με αφετηρία μελέτης τις κοινωνικές δομές και προορισμό το άτομο και όχι το αντίστροφο. Δίδεται σημασία όχι στις επιβλαβείς δράσεις αλλά στην επίδραση που ασκούν αυτές πάνω στους ανθρώπους που μπορεί να σημαίνει είτε χαμηλό εισόδημα, προβλήματα παιδείας, μόλυνσης, έκθεσης σε κινδύνους, είτε ευρύτερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ⁷¹.

Όσον αφορά την προσέγγιση της κοινωνικής βλάβης μπορούν να διατυπωθούν οι εξής προβληματισμοί : Ο ορισμός της βλάβης είναι τόσο σύνθετος και προβληματικός όσο και αυτός του εγκλήματος. Είναι δύσκολο να υπάρξει συμφωνία ως προς το τι είναι βλάβη και τότε υπάρχει βλάβη καθώς και στα κριτήρια μέτρησης και ιεράρχησης της σπουδαιότητας της βλάβης ⁷².

Η έννοια της κοινωνικής βλάβης περιλαμβάνει τις φυσικές, οικονομικές, ψυχολογικές βλάβες και την πολιτισμική ασφάλεια. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι φυσικές βλάβες (social harms) εμπερικλείουν φαινόμενα όπως κρατικά εταιρικά εγκλήματα, διαφθορά, τρομοκρατία. Η συγκεκριμένη κατηγορία εγκλημάτων έχει κοινό χαρακτηριστικό την κατάχρηση εξουσίας από πρόσωπα με εξουσία και συνοδεύεται με απόκρυψη μέχρι και εξαφάνιση τέτοιων περιστατικών ⁷³.

⁷¹ Στο ίδιο, σελ.998-1000.

⁷² Βασιλαντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.432-435.

⁷³ Στο ίδιο, σελ.433-435.

3. ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

3.1 «ΕΞΑΦΑΝΙΣΗ» ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ

Η ασάφεια του ορισμού των εγκλημάτων των ισχυρών οδηγεί σε μια αναπόφευκτη ασάφεια στην αντιμετώπισή τους τόσο στο νομοθετικό πλαίσιο όσο και στους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Σε αυτήν την παράμετρο έρχονται να προστεθούν και άλλοι παράγοντες όπως : η πολυπλοκότητα των οικονομικών ιδρυμάτων που δημιουργεί ερωτήματα για την ποινική ευθύνη των οικονομικών εγκληματιών, τότε η συνέργεια της νομοθεσίας και τότε η έλλειψη της, η πολιτική κάλυψη και προστασία καθώς και η χρονική και τοπική απόσταση των εγκλημάτων από τις συνέπειες των πράξεων τους. Τώρα, με την απελευθέρωση των αγορών και την υπερκινητικότητα του κεφαλαίου όπου τα ίχνη του ύποπτου κέρδους «σβήνονται» μέσα από δαιδαλώδεις διαδρομές μέσω χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, αλλά και μέσω του άυλου χαρακτήρα τους επιτυγχάνεται όχι μόνο η εξαφάνιση των θυμάτων αλλά ο εξοβελισμός τους εκτός γεωγραφικού και πολιτικού πλαισίου ⁷⁴.

Τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης προκαλούν μορφές κοινωνικής βλάβης σε ολόκληρους πληθυσμούς, από πολιτικές υπερεθνικών οργανισμών όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα που προασπίζουν εκ των άνω συμφέροντα όχι μόνο των ισχυρών κρατών αλλά και πολυεθνικών επιχειρήσεων, μετατρέποντας κυβερνήσεις σε μαριονέτες τους, εις βάρος κυρίως των αναπτυσσόμενων χωρών, αδιαφορώντας για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οδηγώντας τις σε πολιτική αστάθεια και πελατειακά συστήματα διακυβέρνησης όπου ενδημούν η διαφθορά, διαπλοκή, ο κρατικός αυταρχισμός και άλλες μορφές εγκλήματος ⁷⁵.

⁷⁴ Στο ίδιο, σελ.343-346.

⁷⁵ Γεωργούλας Στράτος, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό επιχειρηματικό έγκλημα, σε Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ. (επιμ.), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.49-56.

Δεν είναι μόνο οι υπερεθνικοί οικονομικοί θεσμοί που συντελούν στις παραβιάσεις όχι μόνο των ανθρωπίνων αλλά και γενικότερα των οικονομικών κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων, αλλά και οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί. Στη σύγχρονη εποχή, με την οικονομική κρίση, ο ιδιωτικός τομέας συμμετέχει κατά πολύ στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, με δραστηριοποίηση των ΜΚΟ ή μεγάλων διεθνών ανθρωπιστικών οργανώσεων, αφού συρρικνώνεται η προνοιακή παρέμβαση του κράτους. Για παράδειγμα, με τα ομόλογα κοινωνικών επενδύσεων ενθαρρύνεται η εφαρμογή ενός κοινωνικού προγράμματος από πάροχο που μπορεί να είναι μια ΜΚΟ, με τυπική χρηματοδότηση από ιδιώτη που θα πάρει πίσω τα χρήματα του με επιπλέον επιτόκιο από δημόσιο φορέα αν φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Βλέπουμε μια σύμπραξη κράτους-εταιριών (ΜΚΟ) με δυσδιάκριτα όρια και χωρίς το αποτέλεσμα να είναι η ενδυνάμωση της κοινωνίας⁷⁶.

Μέσα σε αυτό το τοπίο, της ασάφειας των όρων, της δυσκολίας νοηματοδότησης και οριοδότησης του εγκλήματος και της πάταξης του, τα θύματα όλων αυτών των εγκληματικών ενεργειών είναι παραγκωνισμένα και εν τέλει «εξαφανισμένα». Η θυματοποίηση ορθολογικοποιείται, «κανονικοποιείται». Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της ιδεολογίας ότι τα εγκλήματα των ισχυρών είναι το αναγκαίο κακό της παραγωγικής διαδικασίας και τα θύματα οι παράπλευρες απώλειες. Λαμβάνεται ως αξίωμα ότι σε μια ιεραρχική κοινωνία κάποιες ζωές αξίζουν περισσότερο από άλλες ή αναλογικά ότι το «καλό» των περισσότερων αξίζει περισσότερο από τις ζωές των λίγων. Ή παρατηρείται τα θύματα να εξισώνονται με ήρωες ή μάρτυρες που θυσιάζονται στο βωμό της προόδου. Τα θύματα μέσω αυτών των τεχνικών αδρανοποιούνται και το αποδέχονται, δεν παρεμβαίνουν στην κοινωνική πραγματικότητα αλλά αντίθετα το εσωτερικεύουν και το αποδέχονται⁷⁷.

⁷⁶ Στο ίδιο, σελ.49-56.

⁷⁷ Βασιλάντωνοπούλου Βίκυ, (2014), ο.π. σελ.343-346.

Η παγκοσμιοποίηση της ελεύθερης αγοράς θα δώσει νέα μορφή στη διαδρομή του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού και του κεφαλαίου μέσω πολυεθνικών εταιριών σε φορολογικούς παραδείσους οδηγώντας σε «υπόγεια» υπερσυγκέντρωση του χρήματος έξω από τον έλεγχο του κράτους. Οι παγκοσμιοποιημένες διαδρομές του κρατικού εταιρικού εγκλήματος υπογραμμίζουν τον τρόπο με τον οποίο αναδιαρθρώνεται παράνομα ο πλούτος στο νεοφιλελεύθερο χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό και αντικατοπτρίζει την αλληλεπίδραση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που στηρίζουν αυτές τις οικονομίες⁷⁸.

3.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΗ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗ

Η δομική και πολιτισμική ενσωμάτωση του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος στην οικονομία άρα η ταυτοσημία του με τον καπιταλισμό κάνει δύσκολο όχι μόνο τον εντοπισμό αλλά και την τιμωρία του.

Τα περιβόητα σκάνδαλα με τις εκτεταμένες κοινωνικές βλάβες που προκαλούν συνδέθηκαν με την ύφεση της οικονομίας και όχι με το ότι η ύφεση συνέβαλε στη γνωστοποίηση τους. Μόλις αρχίσουν οι αντιδράσεις από τους πληθυσμούς που έχουν υποστεί την κοινωνική βλάβη, παρουσιάζονται οι φορείς των διεθνών αγορών δηλώνοντας τη στήριξη τους σε αυτές τις οικονομίες. Και ενώ οι εθνικές κυβερνήσεις συμφωνούν και εξαγγέλλουν μέτρα κατά της εγκληματικότητας προκειμένου να φανεί ότι αναλαμβάνουν δράση, τα ΜΜΕ αναλαμβάνουν δράση επεξηγώντας το κόστος που θα έχουν τα μέτρα αυτά στην κρατική οικονομία ενώ παράλληλα διατείνονται ότι ο κρατικός παρεμβατισμός θα πρέπει να σταματήσει υπονομεύοντας κάθε αντίθετη πρόταση, δημιουργώντας «αντιπανικούς»⁷⁹.

Πλέον το έγκλημα δεν συνοδεύεται από μυστικότητα αλλά με μια συνεχή επανάληψη του προβάλλοντας το όμως αποσπασματικά και μεταφέροντας την

⁷⁸Κουρούτζας Χρήστος, (2019), ο.π. σελ.122-124.

⁷⁹ Βασιλάντωνοπούλου Βίκυ, (2015), ο.π. σελ.72-78.

ματιά από τη δράση στο δράστη αποκομμένο πάντα από το γενικότερο πλαίσιο, εκτός από κάθε κοινωνικό πλαίσιο, δεν στρέφονται κατά των προβληματικών δομών, εξυπηρετώντας τεράστιους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς. Όταν η εξατομίκευση δεν είναι εφικτή τότε το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου τον αναλαμβάνει το οργανωμένο έγκλημα ⁸⁰.

3.3 Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ

Η αποκάλυψη των εγκλημάτων και της διαφθοράς είναι σπάνια οπότε η αποκάλυψη τους μόνο τυχαία δεν μπορεί να θεωρηθεί. Όταν αποκαλύπτεται το αλισβερίσι στο κοινό ίσως συμβαίνει γιατί μια άλλη μεγάλη δύναμη υποβόσκει για να πάρει τη θέση αυτών που θα φύγουν ⁸¹.

Είναι γεγονός ότι τα δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος είναι παντού και ότι επιβολείς του νόμου, πολιτικοί, επιχειρήσεις συνεργάζονται μαζί με αυτά τα δίκτυα, όταν όμως η εγκληματική τους δράση αποκαλύπτεται μόνο τυχαίο δεν είναι. Η αποκάλυψη της διαφθοράς και της εγκληματικής τους δράσης είναι ένα πολιτικό γεγονός. Το ερώτημα που πρέπει να τίθεται στο έγκλημα δεν είναι «πως συνέβη;» αλλά «γιατί αποκαλύπτεται;» Και αποκαλύπτεται όταν συγκεκριμένα συμφέροντα που κατέχουν τη δεδομένη στιγμή την εξουσία θα επωφεληθούν από την αποκάλυψη. Όμως η αποκάλυψη δεν πρέπει να φθάσει σε βάθος και να αποκαλυφθεί όλο το εύρος της διαφθοράς και της εγκληματικότητας γιατί αυτό θα υπονόμει τη νομιμότητα του συστήματος κατά ανεπανόρθωτο τρόπο. Θα πρέπει να αποκαλυφθούν τόσα, ώστε να μπορέσουν να τα εκμεταλλευτούν αυτοί που θέλουν να πάρουν την εξουσία, αλλά όχι τόσα ώστε να δημιουργήσουν στην κοινότητα ανατροπές, ανακατατάξεις και αβεβαιότητα ⁸².

⁸⁰ Στο ίδιο, σελ.72-78.

⁸¹ Chambliss William, On the Take From Petty Crooks to Presidents, Indianapolis : Indiana University Press, 1988, p.178-180.

⁸² Στο ίδιο, σελ.204-207.

4. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΤΡΕΝΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ

4.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ

Στις 28 Φεβρουαρίου 2023 επιβατικό τρένο της Hellenic Train με κατεύθυνση από Αθήνα προς Θεσσαλονίκη, συγκρούστηκε μετωπικά με εμπορικό τρένο με κατεύθυνση από Θεσσαλονίκη προς Λάρισα έξω από τη σήραγγα των Τεμπών στην περιοχή Ευαγγελισμός, στις 23:20 ενώ προκλήθηκε και πυρκαγιά ⁸³. Η επιβατική αμαξοστοιχία (IC 62) αποτελούνταν από 1 ηλεκτράμαξα και 8 βαγόνια ενώ η εμπορική (63503) αποτελούνταν από 2 ηλεκτράμαξες και 13 βαγόνια. Τα πρώτα 3 βαγόνια της εμπορικής περιείχαν λαμαρίνες τα μεσαία 8 περιείχαν εμπορευματοκιβώτια και τα 2 στο τέλος ήταν άδεια ⁸⁴.

Στις πρώτες πρωινές ώρες επακολούθησε ορυμαγδός πληροφοριών για τον αριθμό των θυμάτων, τις συνθήκες του δυστυχήματος, και την επίρριψη ευθυνών, αν το δυστύχημα οφείλονταν σε τεχνικό ή ανθρώπινο λάθος.

Ο πολιτικός κόσμος έσπευσε να δηλώσει τη θλίψη και συμπαράσταση του, με προεξάρχουσα την Πρόεδρο της Δημοκρατίας που έσπευσε στο σημείο της τραγωδίας πριν καν ολοκληρωθούν οι έρευνες, ώστε να πετάξει λίγα λουλούδια για τα θύματα ⁸⁵ στην πλειοψηφία τους φοιτητές που γύριζαν στα Πανεπιστήμια τους από το τριήμερο της Καθαράς Δευτέρας.

Ο Υπουργός Υποδομών και Μεταφορών, υπό το βάρος των καταιγιστικών εξελίξεων παραιτήθηκε από την υπουργική θέση του υπογραμμίζοντας το γεγονός

⁸³ ΕΘΝΟΣ. Δήμαρχος Τεμπών για τη σύγκρουση τρένων: Από τα τρία πρώτα βαγόνια δεν έχει μείνει τίποτα - Έλιωσαν τα σίδερα, 01 Μαρτίου 2023, <https://www.ethnos.gr/greece/article/249043/dhmarxostempongiathsygkroystrenonapotatriaprotabagoniadene xeimeineitipotaeliosantasidera> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁸⁴ ΑΘΗΝΑΙΚΟ ΠΡΑΚΤΟΡΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ, ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΣΤΑ ΤΕΜΠΗ 2023, 20 Απριλίου 2023. <https://www.amna.gr/files/202304/20-142053-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0.pdf> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

⁸⁵ ΘΗΤΟC. Τέμπη: "Όταν η Σακελλαροπούλου πετούσε λουλούδια, διασώστης μάζευε ό,τι απέμεινε από τον γιο μου", 25 Ιουλίου 2024. https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/tempi-otan-i-sakellaropoulou-petouse-louloudia-diasostis-mazeue-oti-apemeine-apo-ton-gio-mou/#google_vignette (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ότι αναλαμβάνει την ευθύνη για τα «...διαχρονικά λάθη του ελληνικού κράτους και του πολιτικού συστήματος...» όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ⁸⁶ υπονοώντας ότι το δυστύχημα οφείλεται σε διαχρονικά λάθη προσπαθώντας να «ισομερίσει» τις ευθύνες και να «βάλει στο κάδρο» όσο περισσότερα πολιτικά πρόσωπα μπορούσε. Λίγες μέρες πριν από αυτήν την παραίτηση, είχε προηγηθεί από το βήμα της Βουλής δήλωση του για την ασφάλεια των σιδηροδρόμων.

Είχαν προηγηθεί διαμαρτυρίες και τα εξώδικα το 2021, 2022, από την Πανελλήνια Ένωση Προσωπικού Έλξης (ΠΕΠΕ) προς την Hellenic Train (τότε ΤΡΑΙΝΟΣΕ) και τον Υπουργό Υποδομών Κώστα Καραμανλή, που προειδοποιούσαν για την κρισιμότητα της κατάστασης στους σιδηροδρόμους. Μέσω των εξωδίκων αυτών, μεταξύ άλλων, ζητούσαν τη βελτίωση της σιδηροδρομικής υποδομής και της ασφάλειας των σιδηροδρομικών ταξιδιών, ενώ προειδοποιούσαν για την επικινδυνότητα των δρομολογίων, επισημαίνοντας την αναγκαιότητα για την τηλεδιοίκηση, φωτοσήμανση, ETCS, τα οποία αν υπήρχαν θα είχαν ελαχιστοποιήσει την πιθανότητα σιδηροδρομικών ατυχημάτων ⁸⁷.

Σε όλο αυτό το κλίμα των διαμαρτυριών, αξίζει να αναφερθεί και η παραίτηση προς την ΕΡΓΟΣΕ του προέδρου της Επιτροπής η οποία είχε αναλάβει την εφαρμογή των προγραμμάτων τηλεδιοίκησης-φωτοσήμανσης στην Ελλάδα (1005/2007), ηλεκτρολόγου μηχανικού Χρήστου Κατσιούλη, στις 27/4/2022, ο οποίος έκανε λόγο για μεγάλες αναιτιολόγητες καθυστερήσεις, για αποξηλώσεις συστημάτων χωρίς να υφίσταται λόγος και για κακοδιαχείριση της σύμβασης ⁸⁸.

Το δυστύχημα εκτυλίχθηκε σε χρόνο κρίσιμο πολιτικά αφού αναμενόταν η προκήρυξη εκλογών στις 9 Απριλίου με απλή αναλογική, που θα μας οδηγούσε και σε δεύτερη εκλογική αναμέτρηση με την 14^η ή 21^η Μαΐου να είναι οι πιθανές

⁸⁶ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Παραιτήθηκε ο Κώστας Αχ. Καραμανλής: «Ως ελάχιστη ένδειξη σεβασμού στη μνήμη των θυμάτων», 01 Μαρτίου 2023, <https://www.kathimerini.gr/politics/government/562300867/kostas-ach-karamanlis-anakoinose-tin-paraitisi-toy-apo-ypoyrgos/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁸⁷ efsyn.gr . Κυβέρνηση και Κ. Καραμανλής έκλειναν τα αυτιά στα εξώδικα των μηχανοδηγών, κείμενο Άρης Χατζηγεωργίου, 02 Μαρτίου 2023, https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/380463_kybernisi-kai-k-karamanlis-ekleinan-ta-aytia-sta-exodika-ton-mihanodigon#goog_rewarded (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁸⁸ Στο ίδιο.

ημερομηνίες. όμως η 9η Απριλίου, ημερομηνία που είχαν «κλειδώσει» οι κάλπες, συνέπιπτε με τα 40ημέρα του δυστυχήματος γεγονός που ενίσχυσε τις εισηγήσεις για μετάθεση των εκλογών⁸⁹. Κάτω από το βάρος αυτής της εθνικής τραγωδίας οι εκλογές προκηρύχθηκαν στις 21 Μαΐου και οι επαναληπτικές στις 25 Ιουνίου 2023. Στις εκλογές αυτές επανεξελέγη ως βουλευτής Σερρών ο παραιτηθείς υπουργός Υποδομών και Μεταφορών Κώστας Καραμανλής.

4.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ

Τον Απρίλιο του 2023 γνωστοποιήθηκε το πόρισμα της επιτροπής εμπειρογνομόνων από το Υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών. Σύμφωνα με αυτό, η αμαξοστοιχία IC 62 από τον Παλιοφάρσαλο και μέχρι τη Λάρισα, κινούνταν στη γραμμή καθόδου και κατόπιν λόγω της αλλαγής 101^A εισήλθε στη γραμμή ανόδου. Στη συνέχεια αναχώρησε από τη Λάρισα μέσω της γραμμής ανόδου. Οι επόμενες αλλαγές ήταν η 118 A και B και ήταν στη διαγώνιο που συνδέει τη γραμμή ανόδου με τη γραμμή καθόδου. Όταν έφυγε από το σταθμό της Λάρισας προς τους Ν. Πόρους ενώ ξεκίνησε από τη γραμμή ανόδου μέσω των αλλαγών 118 A και B εισήλθε στη γραμμή καθόδου. Η εμπορική αμαξοστοιχία 63503 είχε φύγει από τους Ν. Πόρους στη γραμμή καθόδου, με αποτέλεσμα να συγκρουσθεί μετωπικά με την επιβατική αμαξοστοιχία IC 62. Μετά τη σύγκρουση υπήρξε πυρκαγιά⁹⁰. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρά την εκτενή περιγραφή και ανάλυση των συνθηκών του δυστυχήματος, για την πυρκαγιά δε γίνεται περαιτέρω αναφορά στο πόρισμα.

Το πόρισμα επέρριψε ευθύνες κυρίως στο σταθμάρχη και στον μηχανοδηγό, υπογραμμίζοντας το ανθρώπινο λάθος. Ο σταθμάρχης Λάρισας δε έκανε αυτόματη

⁸⁹ in.gr. Τέμπη: Η τραγωδία μεταθέτει το χρόνο των εκλογών – Οι εισηγήσεις στον πρωθυπουργό, κείμενο Κανέλλης Βασιλίας, 01 Μαρτίου 2023, <https://www.in.gr/2023/03/01/politics/politiki-grammateia/tempi-tragodia-metathetei-xrono-ton-eklogon-oi-eisigiseis-ston-prothypourgo/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁹⁰ ΑΘΗΝΑΙΚΟ ΠΡΑΚΤΟΡΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ, ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΣΤΑ ΤΕΜΠΗ 2023. 20 Απριλίου 2023. <https://www.amna.gr/files/202304/20-142053-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0.pdf> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025), σελ.50-58.

αλλά χειροκίνητη χάραξη της διαδρομής του τρένου, και μετά δεν έλεγξε αν οι αλλαγές διευθετήθηκαν ορθά. Ακολούθως, στην επικοινωνία του με το μηχανοδηγό δεν ξεκαθάρισε τη γραμμή στην οποία κινούνταν το τρένο. Όταν ο μηχανοδηγός αντιλήφθηκε ότι κινούνταν σε γραμμή καθόδου ζήτησε επανάληψη χωρίς όμως να λάβει ξεκάθαρη απάντηση από το σταθμάρχη όσον αφορά τη γραμμή ενώ δεν επέμεινε στην ερώτησή του. Επίσης, ο σταθμάρχης, στην αναγγελία αναχώρησης του εμπορικού τρένου από τους Ν. Πόρους προς Λάρισα δεν αντέδρασε, πιθανόν νομίζοντας ότι το επιβατικό τρένο ακολουθούσε τη γραμμή ανόδου. Δεν υπήρξε ραδιοεπικοινωνία μεταξύ των μηχανοδηγών των δύο συγκρουσθέντων τρένων, αλλά, ούτε και ραδιοεπικοινωνία μεταξύ σταθμάρχη και μηχανοδηγού του επιβατικού ⁹¹. Μερίδιο ευθυνών επιρρίπτεται και στη Hellenic Train και στον ΟΣΕ. Επίσης επισημαίνεται ότι η φωτεινή σηματοδότηση ήταν εκτός από το 2019 και αφού η σηματοδότηση είναι προϋπόθεση της τηλεδιοίκησης αναπόφευκτα δεν υπήρχε ούτε τηλεδιοίκηση. Δεν λειτουργούσε ούτε το σύστημα ETCS (European Train Control System) επιπέδου 1 που είχε επιλέξει η Ελλάδα, και με το οποίο ακόμα και αν δεν υπήρχε συμμόρφωση από τους μηχανοδηγούς στη σηματοδότηση, θα ενεργοποιούνταν αυτόματα πέδηση που θα ακινητοποιούσε τα τρένα ⁹².

4.3 ΤΟ ΜΠΑΖΩΜΑ

Τη μοιραίες εκείνες πρώτες στιγμές, λήφθηκε η απόφαση του «μπαζώματος» του τόπου της τραγωδίας. Σύμφωνα με τον συντονιστή Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, οι γερανοί για να μπορέσουν να σηκώσουν τα βαγόνια έπρεπε να πατήσουν σε στέρεο έδαφος και όχι σε λασπωμένο χώμα. Δεν υπήρχε συγκεκριμένη απόφαση σύμφωνα με την οποία η Περιφέρεια εντέλλονταν να μπαζώσει το σημείο, όμως ήταν αναγκαία

⁹¹ Στο ίδιο, σελ.79-83

⁹² Στο ίδιο, 79-95.

προϋπόθεση να ισοπεδωθεί ο χώρος και να μπαζωθεί ώστε οι γερανοί να επικεντρωθούν στην επιχείρηση χωρίς κίνδυνο, λαμβάνοντας υπόψη και τον αγωγό φυσικού αερίου που υπήρχε, και να σηκώσουν βαγόνια που είχαν εκτροχιαστεί. Όπως ισχυρίζονται δεν ήταν θέμα εντολών, ήταν θέμα πρωτοκόλλου. Ο περιφερειάρχης Κώστας Αγοραστός σε μεταγενέστερο χρόνο κατέστησε σαφές πως δεν έλαβε ποτέ κάποια εντολή για το μπάζωμα και ούτε αναφέρθηκε στο όνομα του τότε υφυπουργού παρά τω πρωθυπουργώ του κ. Τριαντόπουλου, δηλώνοντας ότι η περιφέρεια έδρασε υποστηρικτικά δίνοντας σκαπτικά μέσα, χωρίς να υπάρξει καμία πρωτοβουλία ενεργειών ⁹³. Ο ίδιος ο κ. Τριαντόπουλος δήλωσε ότι δεν συμμετείχε σε συνεδριάσεις του συντονιστικού οργάνου και δεν έδωσε καμία εντολή. Οι φορείς που συμμετείχαν στο Συντονιστικό κατόπιν αιτήματος της Πυροσβεστικής, αποφάσισαν τις δράσεις βάσει του Ειδικού Σχεδίου Ανθρώπινων Απωλειών ⁹⁴.

Κατά τη διαδικασία της ανάκρισης από τον εφέτη ανακριτή Λάρισας, οι συγγενείς ζήτησαν την κατάσχεση των κρίσιμων συνομιλιών, εντολών και διαλόγων, των υπευθύνων της πυροσβεστικής και των μελών της πολιτικής προστασίας με τους πυροσβέστες που επιχειρούσαν, οι οποίες είναι καταγραμμένες από το Ενιαίο Συντονιστικό Κέντρο Επιχειρήσεων και Διαχείρισης Κρίσεων (ΕΣΚΕΔΙΚ), ζητώντας απάντηση στο ερώτημα ποιοι έδωσαν την εντολή να αλλοιωθεί ο τόπος του εγκλήματος. Όταν μετά από ένα χρόνο το αίτημα των συγγενών για τις συνομιλίες ικανοποιήθηκε, η απάντηση ήταν ότι έχουν διαγραφεί. Όπως είχε διαγραφεί και το βιντεοληπτικό υλικό που κατέγραφε το

⁹³ EPTNEWS. Κυβερνητικές πηγές περί «μπαζώματος» στα Τέμπη: Οι ενέργειες ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τα πρωτόκολλα διαχείρισης κρίσεων, 01 Μαρτίου 2024, <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/kyvernitikes-piges-peri-mpazomatos-sta-tempi-eksyfainetai-senario-synomosias-pros-aksiopoiisi-tou-penthous-gia-mikropolitikous-logous/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁹⁴ EPTNEWS. Χρ. Τριαντόπουλος για Τέμπη: Το Συντονιστικό αποφάσισε τις παρεμβάσεις βάσει του Ειδικού Σχεδίου Ανθρώπινων Απωλειών, 01 Μαρτίου 2024, <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/xr-triantopoulos-den-edosa-kamia-entoli-gia-mpazoma-sta-tempi-den-eixa-tetoi-a-armodiotita/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

εμπορικό τρένο. Τα κρίσιμα αυτά στοιχεία, είτε διαγράφηκαν όταν δεν έπρεπε, είτε δεν ζητήθηκαν από τους εισαγγελικούς λειτουργούς όταν έπρεπε ⁹⁵.

4.4 Η «MONTAZIERA»

Ενώ οι συνομιλίες των εμπλεκόμενων είχαν αφαιρεθεί αυθαίρετα από το σύστημα του ΟΣΕ που κατέγραφε τις υπηρεσιακές συνομιλίες, αμέσως μετά το δυστύχημα, την 1η Μαρτίου, δόθηκε στη δημοσιότητα ο εξής διάλογος: «...ΑΝΔΡΑΣ : Η Λάρισα ακούει. ΣΤΑΘΜΑΡΧΗΣ: Ακούει. -Με 47 νούμερο περνάτε κόκκινο φωτόσημο εξόδου έως είσοδο, φωτόσημο εισόδου Νέων Πόρων, ΑΝΔΡΑΣ : Βασίλη, φεύγω; ΣΤΑΘΜΑΡΧΗΣ: Φεύγεις, φεύγεις...»

Από έγγραφο των Εγκληματολογικών Εργαστηρίων προέκυψε ότι αυτή η στιχομυθία δε είναι μια, αλλά συρραφή δύο διαδοχικών συζητήσεων του σταθμάρχη με διαφορετικούς μηχανοδηγούς. Η πρώτη με τον μηχανοδηγό του επιβατικού τρένου, αλλά η δεύτερη δεν είχε σχέση με το συμβάν ⁹⁶. Το πρώτο μέρος του διαλόγου όπου ο σταθμάρχης υποδείκνυε την λάθος πορεία δεν αφορούσε το επιβατικό τρένο – όπως παρουσιάστηκε την 1η Μαρτίου σε μονταρισμένο ηχητικό υλικό – αλλά διαφορετικό τρένο που κινήθηκε κανονικά. Σε άλλο σημείο του διαλόγου, ο σταθμάρχης της Λάρισας προσφωνεί τον μηχανοδηγό που συνομιλεί «Σωτήρη», έτσι ονομάζονταν ο μηχανοδηγός άλλου τρένου, ενώ ο μηχανοδηγός του μοιραίου τρένου ονομαζόταν «Γιώργος» ⁹⁷. Στελέχη της αστυνομίας δήλωναν ότι το στικάκι με τις ηχητικές συνομιλίες παραδόθηκε στην αστυνομία τρεις ημέρες μετά το δυστύχημα από υπάλληλο του σιδηροδρόμου.

⁹⁵ Documento. Έγκλημα Τέμπη: «Μπάζωσαν» και τις κρίσιμες συνομιλίες της πυροσβεστικής – Θα έριχναν άπλετο φως στο ποιος έδωσε την εντολή, 04 Ιουνίου 2024, <https://www.documentonews.gr/article/egklima-tempi-mpazosan-kai-tis-krisimes-synomilies-tis-pyrosvestikis-tha-erixnan-apleto-fos-sto-poi-os-edose-tin-entoli/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁹⁶ ΤΟ ΒΗΜΑ. Η μονταζίερα στα Τέμπη ρίχνει νέες σκιές στην τραγωδία. Κείμενο Λαμπρόπουλος Βασίλης, 24 Μαρτίου 2024, <https://www.tovima.gr/print/politics/i-montaziera-sta-tempi-lfrixnei-nees-skies-stin-tragodia/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁹⁷ Στο ίδιο

Ποιος λίγες ώρες μετά το δυστύχημα «μόνταρε» και έβγαλε στο φως της δημοσιότητας αυτές τις συνομιλίες; Γιατί αυτή η σπουδή να αποδοθούν οι ευθύνες του τραγικού δυστυχήματος στους χειρισμούς του σταθμάρχη;

Ο διευθύνων σύμβουλος του ΟΣΕ, Παναγιώτης Τερεζάκης, παραδέχτηκε το μοντάζ στους διαλόγους και κάλεσε το κανάλι που τους πρωτοπαρουσίασε να εξηγήσει πως έφτασαν στην κατοχή του και εάν ήταν υπεύθυνο για την αλλοίωσή τους ⁹⁸. Ο κ. Τερεζάκης αποκάλυψε πως πρόσβαση στο υλικό είχαν τέσσερις υπάλληλοι του ΟΣΕ, από τους οποίους, ο ένας την 1η Μαρτίου του 2023 έδωσε αυτό το υλικό σε υπεύθυνους του Οργανισμού για να ενημερωθούν. Η απομαγνητοφώνηση των διαλόγων, σύμφωνα με τον ίδιο, έγινε από τον ΟΣΕ μετά τις 17 Μαρτίου του 2023 ⁹⁹.

Οι ενδείξεις «δείχνουν» στελέχη του ΟΣΕ να έχουν αφαιρέσει το ηχητικό υλικό τις πρώτες μόλις ώρες του δυστυχήματος. Συγκεκριμένα, από το έγγραφο 9011744 της 1ης Μαρτίου 2023 το οποίο, στέλεχος του ΟΣΕ στη Λάρισα, απέστειλε σε αρμόδιες υπηρεσίες, καταγράφονται πλημμελώς οι διάλογοι σταθμάρχη-συνοδηγού ενώ στα συμπεράσματα προτάσσεται το ανθρώπινο λάθος ως αιτία του δυστυχήματος. Όπως προέκυψε αργότερα, μετά τη δημοσιοποίηση των συνομιλιών σε ραδιοτηλεοπτικά μέσα, διατάχθηκε έρευνα από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών όπου με τη σειρά της ζήτησε τη συνδρομή στην έρευνα από το Τμήμα Ασφαλείας στην Ομόνοια, στον τομέα αρμοδιότητας του οποίου ανήκει το κεντρικό κτίριο του ΟΣΕ, χωρίς να έχει γίνει κάποια αξιοσημείωτη ενέργεια ¹⁰⁰.

⁹⁸ ΤΟ ΒΗΜΑ. Παραδοχή Τερεζάκη για τη μονταζιέρα στα ηχητικά των Τεμπών, 09 Απρίλιος 2024, <https://www.tovima.gr/2024/04/09/society/paradoxi-terezaki-gia-ti-montaziera-sta-ixitika-ton-tempon/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

⁹⁹ Στο ίδιο.

¹⁰⁰ ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Ο φάκελος που «χάθηκε» στα συρτάρια της ΕΛ.ΑΣ, 08 Απρίλιος 2024, <https://www.tovima.gr/print/politics/tempi-o-fakelos-pou-xathike-sta-syrtaria-tis-el-as/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

5. ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

5.1 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΣΕ

Ο ΟΣΕ το 2005 διαχώρισε τις δραστηριότητες του στην ΕΔΙΣΥ ΑΕ που ανέλαβε τη σιδηροδρομική υποδομή και την ΤΡΑΙΝΟΣΕ που παρείχε υπηρεσίες μεταφοράς επιβατών και εμπορευμάτων. Σήμερα αποτελεί το διαχειριστή της σιδηροδρομικής υποδομής, δηλαδή ευθύνεται όχι μόνο για την εγκατάσταση και συντήρηση των σιδηροδρόμων αλλά και για τη διαχείριση κυκλοφορίας και σηματοδότησης. Η ΕΡΓΟΣΕ ήταν θυγατρική του ΟΣΕ, με σκοπό τη διαχείριση κυρίως των έργων που χρηματοδοτούνταν από Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ σήμερα το σύνολο των μετοχών της το κατέχει το Ελληνικό Δημόσιο. Η ΓΑΙΑΟΣΕ ΑΕ ιδρύθηκε το 2001 ως θυγατρική του ΟΣΕ προκειμένου να αξιοποιήσει τη σιδηροδρομική ακίνητη περιουσία του. Η ΤΡΑΙΝΟΣΕ ΑΕ το 2022 μετονομάστηκε σε Hellenic Train ΑΕ (εταιρεία του Ιταλικού Δημοσίου) και παρέχει σιδηροδρομικές υπηρεσίες χρησιμοποιώντας την υποδομή του ΟΣΕ ΑΕ ¹⁰¹.

Συμπερασματικά, για τις σιδηροδρομικές μεταφορές στην Ελλάδα συνεργάζεται ο ΟΣΕ, που είναι κρατική επιχείρηση και παρέχει τις γραμμές, με τις εταιρίες εκμετάλλευσης (Hellenic Train) που μεταφέρουν επιβάτες και εμπορεύματα.

Η Hellenic Train είναι αντισυμβαλλόμενη με το Ελληνικό Δημόσιο για τη μεταφορά επιβατών και εμπορευμάτων για το διάστημα 2022-2031 (με δυνατότητα παράτασης έως και το 2036), η οποία εκτός των άλλων περιλαμβάνει και μηχανισμούς προστασίας της από έκτακτες ζημιές ¹⁰². Μάλιστα το 2023 άφησε μεγάλες ζημιές στην εταιρία, και ένας σοβαρός λόγος ήταν το δυστύχημα των Τεμπών, αφού η ζημία της ανήλθε στα 65,7 εκατ. ευρώ ενώ αντίστοιχα για το 2022

¹⁰¹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων...» ο.π. σελ.163-169.

¹⁰² ΤΟ ΒΗΜΑ. Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπε και Daniel, 18 Ιουλίου 2024, <https://www.tovima.gr/2024/07/18/finance/iellenic-train-zitaei-apozimioseis-gia-dimosies-ypiresies-tempi-kai-daniel/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

η ζημία της ήταν 883.428 €. Μάλιστα, η εταιρεία προτίθεται να απαιτήσει τις αποζημιώσεις που συμβατικά δικαιούται για της ζημιές που υπέστη ¹⁰³.

5.2 ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΛΕΔΙΟΙΚΗΣΗ

Το εθνικό σιδηροδρομικό μας δίκτυο έπρεπε να εναρμονιστεί με την ενωσιακή νομοθεσία και να εκσυγχρονισθεί μέσω των συστημάτων ETCS (Ευρωπαϊκό σύστημα ελέγχου της κυκλοφορίας) το οποίο, εγκαθίσταται σε γραμμές και συρμούς και διευκολύνει την κυκλοφορία, καθώς και το Global System for Mobile Communications – Railway GSM-R, το οποίο είναι ψηφιακό σύστημα επικοινωνίας. Σε συνέχεια των παραπάνω, η ΕΡΓΟΣΕ συνήψε συμβάσεις που αφορούσαν τη σηματοδότηση και την τηλεδιοίκηση οι οποίες είχαν προηγηθεί της σύμβασης 717/2014, και αυτές ήταν οι 10012/2006 για το σύστημα GSM-R, η 10004/2007 για το ETCS στους συρμούς, η 10005/2007 για το ETCS στις γραμμές, η 635/2013 για υπολειπόμενες εργασίες σηματοδότησης και τηλεδιοίκησης και η 717/2014 ¹⁰⁴.

Στην αρχή και στο τέλος κάθε τμήματος αποκλεισμού (δηλ. τμήματος γραμμής που δεν καταλαμβάνεται από σιδηροδρομικό συρμό) υπάρχει ζεύγος σήματος οι ενδείξεις του οποίου εξαρτώνται από το αν υπάρχει συρμός στο συγκεκριμένο τμήμα. Με την τηλεδιοίκηση όλες οι πληροφορίες απεικονίζονται σε έναν οπτικό πίνακα, παρέχοντας στο χειριστή τη δυνατότητα της πλήρους εικόνας όλων των σταθμών της περιοχής του. Προϋπόθεση για την τηλεδιοίκηση είναι η λειτουργία της ηλεκτρικής πλευρικής σηματοδότησης ¹⁰⁵.

Η τηλεδιοίκηση αφορά τον χειρισμό των αλλαγών τροχιάς στο δίκτυο (κλειδιά), ο οποίος γίνεται από απόσταση, χωρίς να χρειάζεται ο κλειδούχος να τρέχει από τη μια γραμμή στην άλλη με τον κίνδυνο των παρανοήσεων. Η

¹⁰³ Στο ίδιο.

¹⁰⁴ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων...» ο.π. σελ.119-120.

¹⁰⁵ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων...» ο.π. σελ.18-26.

φωτοσήμανση δείχνει ποια τμήματα του δικτύου είναι ελεύθερα οπότε μπορεί να εισέλθει ένα τρένο χωρίς τον κίνδυνο να συγκρουστεί με άλλο. Εφόσον παραδοθεί το έργο της σηματοδότησης, (σύμβαση 717) θα μπορέσει να λειτουργήσει και το ETCS, το σύστημα που φρενάρει αυτόματα τα τρένα σε περίπτωση οποιουδήποτε λάθους. Η εργολαβία για το ETCS (σύμβαση 10005), παραμένει ανοιχτή από το 2007, καθώς δεν μπορεί να λειτουργήσει αν δεν λειτουργήσει πρώτα η φωτοσήμανση ¹⁰⁶.

5.3 Η ΣΥΜΒΑΣΗ 717/2024

Η σύμβαση 717/2014 υπογράφηκε μεταξύ της ΕΡΓΑ ΟΣΕ ΑΕ και της Κοινοπραξίας των ΤΟΜΗ ΑΒΕΤΕ (θυγατρική 100% του Άκτορα, ήδη Ελλάκτωρ) και Alstom Transport SA, έναντι τιμήματος 41.297.174,41€ διάρκειας 24 μηνών ¹⁰⁷. Στόχος ήταν μεταξύ άλλων η αποκατάσταση των συστημάτων σηματοδότησης-τηλεδιοίκησης.

Η σύμβαση ανατέθηκε το 2014 από κοινού στον Άκτορα, ακόμη συμφερόντων Μπόμπολα που κυριαρχούσε στις ελληνικές κρατικές συμβάσεις, και την γαλλική Alstom, μία από τις μεγαλύτερες πολυεθνικές σιδηροδρομικών υποδομών στον κόσμο. Οι δύο εταιρίες χώρισαν το έργο, η Alstom πήρε το βόρειο τμήμα και ο Άκτωρ το μεγαλύτερο μέρος του άξονα Αθήνα-Θεσσαλονίκη ¹⁰⁸.

Στην πορεία, οι δύο εταιρίες διαφώνησαν σε κομβικά θέματα που αφορούσαν την επιλογή των υλικών και την υπογραφή των μελετών. Αρκετές μελέτες εφαρμογής του έργου δεν τις υπέγραφε η Alstom ως όφειλε, γιατί είχε ενστάσεις με την επιλογή των υλικών ανάταξης και δεν δεχόταν να υπογράψει. Έτσι, τις περισσότερες μελέτες υπέγραφε άλλη ελληνική εταιρεία και όχι η Alstom

¹⁰⁶ REPORTERS UNITED. Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom, κείμενο Μπερσή Ευρυδίκη. 06 Μαρτίου 2023, <https://www.reportersunited.gr/10669/tembi-aktor-alstom-ergose/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹⁰⁷ Στο ίδιο.

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

που είχε την τεχνογνωσία και την εμπειρία με βάση τη σύμβαση ¹⁰⁹. Τις μελέτες τις υπέγραφε τρίτη εταιρεία, η KOMEL, η οποία όμως δεν διέθετε την απαιτούμενη από τη σύμβαση τεχνογνωσία και δεν νομιμοποιούνταν να υποβάλλει μελέτες. Παρά τον μεγάλο αριθμό παρατάσεων που δόθηκαν και μάλιστα μετά από αιτήματα της κοινοπραξίας, αντί να επιβληθούν ποινικές ρήτρες ,αντιθέτως το ΔΣ της ΕΡΓΟΣΕ ενέκρινε τα αιτήματα τους, ικανοποιώντας παράλληλα τα αιτήματα τους για έγκριση περισσότερων δαπανών ¹¹⁰.

Στην εκτέλεση των έργων προέκυψαν ζητήματα όπως αδυναμία λειτουργικότητας του παλιού με το νέο μηχανισμό, και μη συμβατότητας μεταξύ αναλογικών και ψηφιακών δεδομένων, με αποτέλεσμα η Κοινοπραξία να ενημερώσει για την αδυναμία εκτέλεσης μέρους της σύμβασης απαιτώντας και περισσότερα χρήματα. Η συμπληρωματική σύμβαση υποβλήθηκε στο Ελεγκτικό Συνέδριο για έλεγχο το 2018 όπου μετά από αλληπάλληλες αιτήσεις, ανακλήσεις, αναθεωρήσεις, εγκρίθηκε η υπογραφή της συμπληρωματικής σύμβασης 717.1/2021 δαπάνης 13.320.240 €, ξεμπλοκάροντας την υλοποίηση του ¹¹¹.

Στη σύμβαση 717/2014 και στην 1^η Συμπληρωματική Σύμβαση Εργασιών (717.1/2021) παρά το ότι η αρχική κατασκευή προέβλεπε ως ημερομηνία περάτωσης του έργου την 26/09/2016, δόθηκαν 11 παρατάσεις!.

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά ένα μεγάλο μέρος. Η σύμβαση 717 έχει άμεση σχέση με τη σύμβαση προμήθειας (10005) δηλαδή την εγκατάσταση του ECTS (European Control Train System), η

¹⁰⁹ LEFT.gr. Έγγραφο - αποκάλυψη: Στο 68% η ολοκλήρωση του έργου της κρίσιμης σύμβασης 717 το 2018, 08 Μάρτιος 2023, <https://left.gr/news/eggrafo-apokalypsi-sto-68-i-oloklirosi-toy-ergoy-tis-krisimis-symvasis-717-018> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹¹⁰ in.gr. Κόλαφος το ευρωπαϊκό πόρισμα για τη σύμβαση 717 της ΕΡΓΟΣΕ – Βαρύ κατηγορητήριο για 26 πρόσωπα 07 Αυγούστου 2023, <https://www.in.gr/2023/08/07/greece/kolafos-eyropaiko-porisma-gia-ti-symvasi-717-tis-ergose-vary-katigoritirio-gia-26-prosopa/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹¹¹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων...» ο.π. σελ.134-138.

ολοκλήρωσή του οποίου θα συμβάλλει στην ασφάλεια των σιδηροδρομικών ταξιδιών ¹¹².

5.4 ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ 717/2024

5.4.1 Εθνική Αρχή Διαφάνειας (Ε.Α.Δ.), Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου (Ε.Δ.ΕΛ.)

Μετά από καταγγελίες περί απιστίας διενεργήθηκε έλεγχος και από την Εθνική Αρχή Διαφάνειας (Ε.Α.Δ.) όπου διαπιστώθηκε ότι δεν τηρούνταν οι υποχρεωτικές προθεσμίες έγκρισης των μελετών, υπήρχαν σφάλματα στα στάδια σύνταξης των τευχών δημοπράτησης και απογοητευτικά μικρή πρόοδος των εργασιών. Συνεπεία αυτών, προτάθηκε η άσκηση πειθαρχικών διώξεων σε 15 στελέχη της ΕΡΓΟΣΕ όπου τελικά σε 4 ασκήθηκαν πειθαρχικές ποινές παύσης 10 ημερών με στέρηση αποδοχών, ενώ στο Δευτεροβάθμιο Πειθαρχικό Συμβούλιο απαλλάχθηκαν ¹¹³.

Στη σύμβαση 717 διενεργήθηκε έλεγχος και από την Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου (Ε.Δ.ΕΛ.) όπου εντοπίστηκαν τρία προβλήματα : μη εκπλήρωση όρων σχετικά με τεχνογνωσία σε συγκεκριμένο τμήμα, ανεπαρκής ορισμός του αντικειμένου της σύμβασης και ασυμβατότητα δύο υποέργων. Η Ε.Δ.ΕΛ. με την απόφαση 69776/2019 Δημοσιονομικής Διόρθωσης, διέταξε την ΕΡΓΟΣΕ να επιστρέψει 2.207.729 € από την Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση και διατύπωνε συστάσεις. Η ΕΡΓΟΣΕ προσέφυγε στο Ελεγκτικό Συνέδριο και άσκησε έφεση κατά της συγκεκριμένης απόφασης με αίτηση αναστολής εκτέλεσης μέχρι την εκδίκαση της έφεσης ¹¹⁴. Η «ΕΡΓΟΣΕ Α.Ε.» υποστήριξε στην έφεσή της ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου ότι δεν υπέπεσε σε καμία παράβαση, συνεπώς δεν στοιχειοθετείται η κατηγορία και κακώς εκδόθηκε η απόφαση δημοσιονομικής

¹¹² Οικονομικός Ταχυδρόμος. Τέμπη: Το χρονικό της στοιχειωμένης σύμβασης 717 για σηματοδότηση και τηλεδιοίκηση κείμενο, Κλώντζα Ολγα, 03 Μάρτιος 2023, <https://www.ot.gr/2023/03/03/kataskeyastikes/tempi-to-xroniko-tis-stoixeiomenis-symvasis-717-gia-simatodotisi-kai-tiledioikisi> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹¹³ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων...» ο.π. σελ.150-155.

¹¹⁴ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων...» ο.π. σελ.148-150.

διόρθωσης. Το 7ο Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, έκανε δεκτή την έφεση. Το Ελληνικό Δημόσιο μπορεί να ασκήσει με τη σειρά του έφεση, αν το επιλέξει, στην Ολομέλεια του Ανωτάτου Δημοσιονομικού Δικαστηρίου ¹¹⁵.

5.4.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ- ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ

Η σύμβαση 717/2014 ερευνήθηκε και από την Οικονομική Εισαγγελία η οποία στο τέλος του 2021, όπως ήταν αναμενόμενο, έθεσε την υπόθεση στο αρχείο γιατί δεν προέκυψαν ενδείξεις απιστίας ¹¹⁶.

Το Μάιο του 2022 η Σύμβαση 717/2014 διερευνήθηκε και από την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία λόγω του ότι κατά 85% χρηματοδοτούνταν από ευρωπαϊκά κονδύλια επομένως θίγονταν τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρώπης. Παρόλα αυτά, δεν ήταν εφικτό για την Ευρωπαϊκή Εισαγγελέα να ερευνήσει πρώην υπουργούς της κυβέρνησης, λόγω της ασπίδας που τους παρέχει η ελληνική νομοθεσία, με το νόμο περί ευθύνης υπουργών. Μάλιστα διερωτήθηκε «...Πόσες τραγωδίες σαν τα Τέμπη χρειάζονται για να καταλάβουμε ότι η διαφθορά σκοτώνει;...» υπογραμμίζοντας την «κουλτούρα ατιμωρησίας» που προάγουν αυτές οι συμπεριφορές ¹¹⁷.

Ποινικές διώξεις κακουργηματικού χαρακτήρα ασκήθηκαν εις βάρος 23 προσώπων, κατόπιν έρευνας των Ευρωπαίων Εντεταλμένων Εισαγγελέων της Αθήνας σχετικά με τη σύμβαση 717, και αφορούσαν απάτη σχετική με τις επιχορηγήσεις, απιστία κονδυλίων και απάτη σχετική με τις επιχορηγήσεις και ηθική αυτουργία σε ψευδή βεβαίωση με σκοπό τον προσπορισμό αθέμιτου οφέλους σε άλλον. Κατά την εκτίμηση μάλιστα των εισαγγελέων, παρά το γεγονός

¹¹⁵ dikastiko. Το Ελεγκτικό Συνέδριο ακύρωσε απόφαση για ανάκληση 2,4 εκατομμυρίων της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης για τη σύμβαση 717- Τι σημαίνει για την έρευνα, 28 Μαΐου 2024, <https://www.dikastiko.gr/se- proto-plano/to-elegktiko-synedrio-akyrose-apofasi-gia-anaklisi-2-4-ekatommyrion-tis-eyropaikis-chrimatodotisis-gia-ti-symvasi-717-ti-simainei-gia-tin-ereyna/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹¹⁶ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων...» ο.π. σελ.158

¹¹⁷ in.gr. Ευρωπαϊκή εισαγγελέας για τα Τέμπη: Δημιουργείται κουλτούρα ατιμωρησίας – Πόσες τραγωδίες χρειάζονται;, 10 Απριλίου 2024, <https://www.in.gr/2024/04/10/greece/eyropaia-eisaggeleas-gia-ta-tempi-dimiourgeitai-kouloura-atimorisi-as-poses-tragodies-xreiazontai/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ότι τα στοιχεία που υποβάλλονταν ήταν μη ορθά και ελλιπή, οι δημόσιοι υπάλληλοι της Διαχειριστικής Αρχής ενέκριναν την χορήγηση των αντίστοιχων ενισχύσεων, προκαλώντας ζημία στα οικονομικά συμφέροντα της Ε.Ε. και του Ελληνικού Δημοσίου ύψους άνω των 15,6 εκατ. ευρώ. Εξαιτίας αυτών των ευρημάτων, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία διαβίβασε στους Έλληνες αντίγραφο της δικογραφίας, προκειμένου να ερευνηθεί η τυχόν τέλεσης παράβασης καθήκοντος από τους Επιθεωρητές-Ελεγκτές της Ε.Α.Δ. της Ελλάδας στη διενέργεια ελέγχου σχετικά με την εκτέλεση της Σύμβασης 717 ¹¹⁸.

Σύμφωνα με δημοσιεύματα, η Ευρωπαϊά Εισαγγελέας απεύθυνε ερώτημα προς τις νομικές υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την άσκηση απευθείας διώξεων για ευρωπαϊκά αδικήματα κατά πολιτικών προσώπων, προασπιζόμενη την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι της ελληνικής συνταγματικής έννομης τάξης, επιθυμώντας να ασκήσει απευθείας διώξεις κατά τουλάχιστον δύο υπουργών, ίσως και περισσότερων, για την εμπλοκή τους στη σύμβαση 717 ¹¹⁹.

Η Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων (ΕΔΕ) διεμήνυσε προς την Ευρωπαϊά Εισαγγελέα ότι οι τυχόν ποινικές ευθύνες των βουλευτών είναι αρμοδιότητα της Βουλής, ενώ στη δική της αρμοδιότητα εμπίπτει μόνο η έρευνα εγκλημάτων που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόσθεσαν ότι η έρευνα των ποινικών ευθυνών για τα Τέμπη πρέπει να γίνει μόνο από την Ελληνική Δικαιοσύνη και δεν είναι θεσμικά ορθό η Ευρωπαϊά Εισαγγελέας να παρεμβαίνει και να εισηγείται την αναθεώρηση του συντάγματος στην Ελλάδα,

¹¹⁸ CNN Greece. Τέμπη: 23 κατηγορούμενοι για τη σύμβαση 717- Η έρευνα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, 12 Δεκεμβρίου 2023, <https://www.cnn.gr/ellada/story/395974/ypothesi-tempon-23-katigoroymenoi-gia-ti-symvasi-717-i-erevna-tis-evropaikis-eisaggelias> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹¹⁹ in.gr. Τέμπη: Η Ευρωπαϊά Εισαγγελέας ξαναχτυπά και ψάχνει τον δρόμο ακύρωσης του νόμου περί ευθύνης υπουργών, κείμενο Στράτος Ιωακείμ, 14 Απριλίου 2024, <https://www.in.gr/2024/04/14/greece/tempi-eyropaia-eisaggeleas-ksanaxtpa-kai-psaxnei-ton-dromo-akyrosis-tou-nomou-peri-eythynis-ypourgou/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

γιατί «...κλονίζεται η αρχή της ουδετερότητας και της αμεροληψίας της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και η πίστη των πολιτών στον θεσμό...»¹²⁰.

Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία είχε ενημερώσει την Ελλάδα για τις υποψίες διάπραξης παράβασης καθήκοντος από τον πρώην υπουργό Χρήστο Σπίρτζη και υπεξαίρεσης από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ζητώντας να προβούν στις κατάλληλες ενέργειες. Η δικογραφία διαβιβάστηκε στη Βουλή. Το Κοινοβούλιο εξέτασε εάν θα συγκροτούσε προανακριτική επιτροπή για πρώην υπουργούς. Τελικά, όμως, η πρόταση απορρίφθηκε και η υπόθεση αρχειοθετήθηκε. Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία θεώρησε ότι αυτό το γεγονός, ότι μόνο το κοινοβούλιο μπορεί να αναλάβει δράση κατά των υπουργών, παραβιάζει το δίκαιο της ΕΕ, και έχει θέσει το θέμα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹²¹.

6. ΠΟΡΕΙΑ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΣΥΝΩΝ

6.1 ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Τη διερεύνηση για το δυστύχημα των Τεμπών ανέλαβε εξ αρχής εφέτης-ανακριτής υποδηλώνοντας τη βαρύτητα του δυστυχήματος. Αρχικά προφυλακίσθηκε ο σταθμάρχης και ο επιθεωρητής κυκλοφορίας του ΟΣΕ που έβαλε στη νυχτερινή βάρδια τον προαναφερθέντα σταθμάρχη, αλλά ασκήθηκαν διώξεις και κατά δύο σταθμαρχών που όφειλαν να είναι στη βάρδια τους ως τις 11 το βράδυ αλλά έφυγαν νωρίτερα¹²².

Οι βάρδιες την επίδικη βραδιά ήταν 06:00- 15:00, 14:00-23:00 και 22:00-07:00. Οι σταθμάρχες που υπηρετούν από τις 22.00 μέχρι 23.00, ήταν τρεις, δύο από την απογευματινή βάρδια και ένας από τη βραδινή. Όμως και οι δύο

¹²⁰ Documento. Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων: Η Δικαιοσύνη «έξω από το πολιτικό παιχνίδι» – Νέα επίθεση στην Ευρωπαϊά Εισαγγελέα, 01 Απριλίου 2024, <https://www.documentonews.gr/article/enosi-dikaston-kai-eisaggeleon-h-dikaioyni-exo-apo-to-politiko-paixnidi-nea-epithesi-stin-eyropaia-eisaggelea/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹²¹ THEOC. Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για παραπομπή Καραμανλή – Σπίρτζη, 26 Ιανουαρίου 2024, <https://www.thetoc.gr/politiki/article/politico-gia-ta-tempi-i-ellada-eipe-oxi-stin-europaiki-eisaggelia-gia-parapompi-karamanli---spirtzi/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹²² Liberal. Τέμπη: Ενισχύονται οι έρευνες - Νέες ποινικές διώξεις, 09 Μαρτίου 2023, <https://www.liberal.gr/ellada/tempi-prohoroy-n-oi-ereynes-nees-poinikes-dioxeis> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

σταθμάρχες είχαν αποχωρήσει νωρίτερα, πριν τις 22:30. Μάλιστα, μετά το τραγικό γεγονός η ώρα παράδοσης-παραλαβής διορθώθηκε με μπλάνκο στο αντίστοιχο βιβλίο που τηρείται ¹²³.

Τον Ιούνιο του 2023 διαβιβάστηκε στη Βουλή η δικογραφία μετά από μήνυση συγγενών θυμάτων, που αφορούσε τον υφυπουργό Κλιματικής Αλλαγής Χρήστο Τριαντόπουλο, τον τότε υπουργό Υγείας Θάνο Πλεύρη και την τότε υφυπουργό Υγείας, Ζωή Ράπτη, η οποία αρχικά είχε απορριφθεί ως αβάσιμη από την Εισαγγελέα Πρωτοδικών Λάρισας στις 26/3 και η οποία δεν την είχε διαβιβάσει αμελλητί στη Βουλή ως όφειλε. Κατόπιν προσφυγής κατά της απορριπτικής διάταξης η δικογραφία αναγκαστικά διαβιβάστηκε στη Βουλή ¹²⁴.

Στις 15 Νοεμβρίου 2023 έγινε δεκτή η πρόταση για τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής που υποβλήθηκε από τους Βουλευτές του ΚΚΕ για τη διερεύνηση του δυστυχήματος στα Τέμπη, με υποχρέωση να παραδοθεί εντός 3 μηνών το πόρισμά της. Παρόλο που η Εξεταστική Επιτροπή προτάθηκε από την αντιπολίτευση, δεν θα ελέγχονταν από αυτή. Αντιθέτως πλειοψηφία είχε το κυβερνητικό κόμμα αφού η σύνθεσή της έγινε με βάση όσα προβλέπονται για τις εξεταστικές επιτροπές που συστήνονται με πρόταση της κυβέρνησης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο πρόεδρος της επιτροπής προερχόταν από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας ¹²⁵.

Οι κοινοβουλευτικές ομάδες κατέθεσαν ξεχωριστά συμπεράσματα για το αίτια και τις ευθύνες των προσώπων, με την αντιπολίτευση να ζητεί τη σύσταση Προανακριτικής Επιτροπής για περαιτέρω διερεύνηση. Το πόρισμα της ΝΔ. θώρησε το ανθρώπινο λάθος τον κύριο παράγοντα «δείχνοντας» σταθμάρχη και μηχανοδηγό και επιρρίπτοντας ευθύνες σε HELLENIC TRAIN και ΠΑΣ ενώ θεωρούσαν ότι την πολιτική ευθύνη την έχει ήδη αναλάβει ο Κώστας Καραμανλής

¹²³ Στο ίδιο.

¹²⁴ in.gr. Τέμπη: Στη Βουλή η δικογραφία για το σιδηροδρομικό δυστύχημα, 23 Μαρτίου 2024, <https://www.in.gr/2024/05/23/greece/sti-vouli-dikografia-gia-tin-tragodia-sta-tempi> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹²⁵ vouliwatch. Σύσταση Εξεταστικής Επιτροπής για τη «διερεύνηση του εγκλήματος των Τεμπών και όλων των πτυχών που σχετίζονται με αυτό», 15 Νοεμβρίου 2023, <https://vouliwatch.gr/votewatch/voting/1aeedbc2-8bd5-4b67-b0d6-81742fc47e96> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

μέσω της παραίτησής του. Η αντιπολίτευση θεωρούσε ότι οι ευθύνες επεκτείνονται και ζητούσε την παραπομπή της υπόθεσης στην τακτική δικαιοσύνη

126

Στις αρχές του 2024 η Εισαγγελία Εφετών Λάρισας άσκησε ποινικές διώξεις σε βάρος 15 στελεχών της ΕΡΓΟΣΕ που αφορούσαν τη διατάραξη ασφάλειας των συγκοινωνιών και τα πλημμελήματα της ανθρωποκτονίας, της βαριάς σωματικής βλάβης και ελαφράς σωματικής βλάβης από αμέλεια κατά συρροή ¹²⁷.

Η κοινοβουλευτική αυλαία για το δυστύχημα των Τεμπών ‘έπεσε’ στις 20 Μαρτίου 2024, με τη συζήτηση του «γαλαζίου» πορίσματος της Εξεταστικής Επιτροπής για τα αίτια του δυστυχήματος, στη Βουλή. Το πόρισμα, δεν στρέφεται κατά κανενός υπουργού παρά μόνο κατά του σταθμάρχη Λάρισας και των δύο μηχανοδηγών των μοιραίων αμαξοστοιχιών, ενώ η αντιπολίτευση σύσσωμη μίλησε για συγκάλυψη ¹²⁸.

Τον Ιούνιο του 2024 διαβιβάστηκε στη Βουλή ποινική δικογραφία έπειτα από μήνυση γονέα θύματος, που αφορά τον πρώην Υπουργό Κωνσταντίνο Αχ. Καραμανλή και τον πρώην Υφυπουργό Υποδομών και Μεταφορών Μιχάλη Παπαδόπουλο. Όπως «προφήτεψε» ο κυβερνητικός εκπρόσωπος «...Η διαδικασία είναι τυπική....Μιλάμε για μία μήνυση που αναφέρεται σε πολιτικά πρόσωπα και τυπικά διαβιβάζεται στη Βουλή...» ¹²⁹.

Το καλοκαίρι του 2024 έγινε δεκτή η αίτηση αποφυλάκισης του σταθμάρχη και αντικαταστάθηκε η προσωρινή κράτηση του με την επιβολή περιοριστικών

¹²⁶ EPT NEWS. Εξεταστική Επιτροπή για Τέμπη: Τα διαφορετικά πορίσματα και το αίτημα για προανακριτική – Στο Άρειο Πάγο καταθέτει το πόρισμά του ο ΣΥΡΙΖΑ, 12 Μαρτίου 2024, <https://www.ertnews.gr/roidiseon/eksetastiki-epitropi-gia-tempi-met-empodion-i-teleytaia-synedriasi-ta-diaforetika-porismata-kai-to-aitima-gia-proanakritiki/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

¹²⁷ dikastiko.gr. Τέμπη: Ποινική δίωξη σε 15 στελέχη της ΕΡΓΟΣΕ άσκησε η Εισαγγελία Εφετών Λάρισας, 29 Ιανουάριος 2024, <https://www.dikastiko.gr/eidhsh/tempi-poiniki-dioxi-se-15-stelechi-tis-ergose-askise-i-eisaggelia-efeton-larissas/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹²⁸ NEWS24/7. Τέμπη: Η ΝΔ “έκλεισε” τη διερεύνηση της υπόθεσης στη Βουλή, 20 Μαρτίου 2024, <https://www.news247.gr/politiki/tempi-i-nd-ekleise-ti-diervnisi-tis-ipothesis-sti-vouli/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹²⁹ NOMIKI BIBLIOTHIKI Daily. Ποινική δικογραφία για τα Τέμπη στη Βουλή, 13 Ιουνίου 2024, <https://daily.nb.org/nomika-nea/poiniki-dikografia-gia-ta-tebi-sti-vouli/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

όρων του κατ' οίκον περιορισμού και της απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα μέχρι τη δικάσιμο¹³⁰.

Επίσης στις 30 Ιουλίου 2024 ασκήθηκε ποινική δίωξη για διατάραξη ασφαλείας συγκοινωνιών κατά της προέδρου της ΡΑΣ και για παράβαση καθήκοντος κατά τριών προανακριτικών υπαλλήλων της πυροσβεστικής και ενός αξιωματικού¹³¹.

Ο διευθύνων σύμβουλος του ΟΣΕ και ο εκπρόσωπος της εταιρίας κλήθηκαν τον Δεκέμβριο του 2024 στο πλαίσιο κατεπείγουσας προκαταρκτική εξέτασης, για το λάθος βίντεο που δόθηκε στον εφέτη ανακριτή ο οποίος είχε ζητήσει όλο το βινεοληπτικό υλικό από την εμπορική αμαξοστοιχία. Αφού δόθηκαν τα βίντεο ο ανακριτής τα έστειλε στην Αγγλία για να αποσαφηνισθεί τι φορτώθηκε στην εμπορική αμαξοστοιχία. Τελικά, σε αυτά τα βίντεο δεν υπήρχε το επίμαχο σημείο της φόρτωσης της αμαξοστοιχίας, αλλά άλλα βίντεο άσχετα οδηγώντας στην κατεπείγουσα προκαταρκτική. Αυτή η ενέργεια ήταν σημαντική προκειμένου να αποσαφηνισθεί το ερώτημα αν το εμπορικό τρένο μετέφερε ή όχι παράνομο φορτίο, με αφορμή τη φωτιά που είχε εκδηλωθεί κατόπιν του δυστυχήματος. Μάλιστα αυτό το υλικό στάλθηκε στην Αγγλία για να γίνει η ανάκτηση του βιντεοληπτικού υλικού πάνω στο οποίο έγιναν νεότερες επανεγγραφές, το οποίο τελικά δεν κατέστη εφικτό¹³².

6.2 ΤΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

¹³⁰ ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Αποφυλακίστηκε ο σταθμάρχης της μοιραίας βραδιάς του δυστυχήματος, 01 Αυγούστου 2024, <https://www.tovima.gr/2024/08/01/society/tempi-apofylakistike-o-stathmarxis-tis-moiraias-vradias-tou-dystyximatos/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹³¹ NEWSBREAK. Νέες ποινικές διώξεις για το έγκλημα στα Τέμπη κατά της προέδρου της ΡΑΣ και 4 στελεχών της Πυροσβεστικής, 30 Ιουλίου 2024, <https://www.newsbreak.gr/ellada/661911/nees-poinikes-dioxeis-gia-to-egklima-sta-tempi-kata-tis-proedroy-tis-ras-kai-4-stelechon-tis-pyrosvestikis/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹³² ΤΟ ΒΗΜΑ. Εισαγγελέας για Τέμπη καλεί τον Τερεζάκη του ΟΣΕ για εξηγήσεις, 12 Δεκεμβρίου 2024, <https://www.tovima.gr/2024/12/12/society/eisaggeleas-gia-tempi-kalei-ton-terezaki-tou-ose-gia-eksigiseis/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

Περίπου έναν χρόνο μετά από το δυστύχημα, στις 8 Μαρτίου 2024, οι εκπρόσωποι του συλλόγου Τέμπη 2023, παρέδωσαν στον ανακριτή Λάρισας, προκειμένου να ενσωματωθεί στη σχετική δικογραφία, το τελικό πόρισμα του ειδικού πραγματογνώμονα σε θέματα πυρκαγιών και ορισθέντα ως Τεχνικού Συμβούλου του Συλλόγου, Βασίλειου Κοκοτσάκη.

6.2.1 ΕΥΦΛΕΚΤΑ ΥΛΙΚΑ

Το πόρισμα αυτό δίνει έμφαση στην «αλλοίωση» του τύπου του δυστυχήματος με ιδιαίτερη αναφορά για τα χαρακτηριστικά της μηχανικής έκρηξης όπου οι λόγοι και το υλικό που την προκάλεσε χρήζουν περαιτέρω εργαστηριακής διερεύνησης, αφού στα μέχρι τώρα δείγματα που προέκυψαν τόσο από την επισκόπηση της περιοχής του δυστυχήματος όσο και στα υπολείμματα προσωπικών αντικειμένων των θυμάτων, έχουν ανιχνευτεί υλικά, ουσίες – καύσιμα δηλ. αρκετοί οργανικοί διαλύτες αλλά και υγραέρια (βενζόλιο, ξυλόλιο, τολουόλιο, εξάνιο, πεντάνιο, επτάνιο, βουτάνιο, προπάνιο, αιθάνιο κλπ).

Γίνεται αναφορά στον τραυματισμό 4 πυροσβεστών οι οποίοι γνωματεύθηκαν με «χημικά εγκαύματα» διαφόρων βαθμών. Τα χημικά εγκαύματα δεν συνάδουν σε επαφή με έλαιο σιλικόνης που χρησιμοποιείται ευρέως στα τρένα, αντίθετα προκαλούνται μετά από επαφή με ουσίες όπως οργανικοί διαλύτες που είναι ισχυρά τοξικοί δημιουργώντας ερωτηματικά για την προέλευση τους¹³³.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε μια παράμετρο η οποία στο αρχικό πόρισμα δεν είχε καν διερευνηθεί, την πυρκαγιά που εκδηλώθηκε μετά το ατύχημα. Υπογραμμίζεται μάλιστα η επιτακτικότητα να ληφθούν δείγματα λαμαρινών με αιθάλες από τα κοντέινερ του εμπορικού τρένου, για ανάλυση και διαπίστωση υλικών καύσης, ώστε να έχουμε εικόνα των υλικών και του τρόπου με τον οποίο κάηκαν. Ενώ όλα τα βαγόνια της επιβατικού τρένου μεταφέρθηκαν σε οικόπεδο

¹³³ neakriti. Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη (pics, vid), 23 Φεβρουαρίου 2024, https://www.neakriti.gr/kriti/2042605_idoy-i-ekthesi-tis-tragodias-diabaste-analytika-porisma-kokotsaki-poy-katatethike (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025)

του ΟΣΕ στη θέση Κουλούρι, τα συγκεκριμένα 3 βαγόνια κοντέινερ, της εμπορικού τρένου αγνοούνται ¹³⁴. Το ξυλόλιο, σύμφωνα με το Γενικό Χημείο του Κράτους είχε καθαρότητα 95%, κάτι που σημαίνει ότι υπήρχε ανόθευτο και σε πολύ μεγάλη ποσότητα ¹³⁵.

Σε συνέχεια των προηγούμενων, προστίθεται μια ακόμα πληροφορία για εταιρεία που αγόρασε 22 τόνους κατασχεμένου (ως αντικείμενο λαθρεμπορίας) χημικού διαλύτη από το Τελωνείο Προμαχώνα όπου σύμφωνα με επίσημα έγγραφα της ΑΑΔΕ προκύπτει ότι ο συγκεκριμένος τύπος χημικού διαλύτη που αγόρασε η επιχείρηση χρησιμοποιείται για τη νοθεία καυσίμων ¹³⁶.

Ο πληρεξούσιος δικηγόρος των θυμάτων ζήτησε από τον ανακριτή να «διατάξει» το Τελωνείο Προμαχώνα Σερρών να απαντήσει «...ποιοι ανακηρύχθηκαν κατά τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2023 υπερθεματιστές σε δημοπρασία κατασχεθέντων από Βουλγαρία φορτίων χημικών διαλυτών από το Τελωνείο Προμαχώνα Σερρών...». Ακολούθως να διερευνηθεί με τι μέσο μεταφέρθηκαν τα υλικά αυτά και εν τέλει εάν η μεταφορά τους έγινε με το μοιραίο εμπορικό τρένο που συγκρούστηκε μετωπικά με το επιβατικό. Επιπροσθέτως, να διερευνηθεί που πήγαν τα φορτία αυτά, πού αποθηκεύτηκαν και τα παραστατικά που χρησιμοποιήθηκαν ¹³⁷.

Τον Ιανουάριο του 2025 κατατέθηκε συμπληρωματική έκθεση των τεχνικών συμβούλων του οικογενειών με τρεις πραγματογνωμοσύνες από χημικούς – μηχανικούς, σύμφωνα με τις οποίες ο θάνατος 30 επιβατών οφείλεται σε εύφλεκτα υλικά, αποκλείοντας όμως το έλαιο σιλικόνης που τόσο ευρέως και με μεγάλη θερμότητα, αρχικά, είχε τεχνηέντως υποδειχθεί ότι προκάλεσε την πυρκαγιά. Μάλιστα καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι την ώρα της σύγκρουσης υπήρχαν πάνω από 10

¹³⁴ Στο ίδιο.

¹³⁵ ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Ενδείξεις για «χαμένο» βαγόνι στο εμπορικό τρένο, 09 Μάρτιος 2024, <https://www.tovima.gr/2024/03/09/society/tempi-endeikseis-gia-xameno-vagoni-sto-emporiko-treno/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

¹³⁶ Documento. Τέμπη: Πέπλο σιωπής για τα χημικά – «Πλάτες» της ΑΑΔΕ στην εταιρεία που πήρε φορτίο τόνων διαλύτη, 25 Απρίλιος 2024, <https://www.documentonews.gr/article/tempi-peplo-siopis-gia-ta-ximika-plates-tis-aade-stin-etairaia-poy-pire-fortio-tonon-dialyti> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

¹³⁷ Στο ίδιο.

τόνοι αρωματικοί υδρογονάνθρακες, γεγονός που μέχρι τώρα συγκαλύπτονταν. Με την ανάλυση τόσο του βιντεοληπτικού όσο και ηχητικού υλικού όπου ακούγονται φωνές για έλλειψη οξυγόνου, προκύπτει το τραγικό εύρημα ότι ο θάνατος 30 ατόμων δεν οφειλόταν στη σύγκρουση των τρένων αλλά έγινε σε δεύτερο χρόνο λόγω του φορτίου των υδρογονανθράκων¹³⁸.

Άμεσα αναμένεται και το πόρισμα από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο καθώς τα μέχρι τώρα πορίσματα έχουν αντικρουόμενα συμπεράσματα δίνοντας την δική του εκδοχή για την πυρόσφαιρα και για το αν τα έλαια σιλικόνης έχουν τη δύναμη να το πυροδοτήσουν ή οφείλεται όπως το πόρισμα από τις οικογένειες αναφέρει σε εξωγενείς παράγοντες δηλαδή παράνομο φορτίο με εύφλεκτα και επικίνδυνα υλικά.

6.2.2 ΥΠΑΡΞΗ ΕΝΟΣ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΒΑΓΟΝΙΟΥ

Σε συμπληρωματική τεχνική έκθεση του ίδιου πραγματογνώμονα Βασίλη Κοκοτσάκη, η οποία κατατέθηκε στον εφέτη ανακριτή Λάρισας, διαπιστώνεται ότι το τρένο δεν είχε 13, όπως στο αρχικό πόρισμα των εμπειρογνομόνων είχε αναφερθεί, αλλά 14 βαγόνια. Δηλαδή υπήρχε ένα παραπάνω βαγόνι το οποίο, βρισκόταν αμέσως μετά τα 3 βαγόνια που μετέφεραν λαμαρίνες και ήταν κοντέινερ, δηλαδή κλειστού τύπου βαγόνι. Το συγκεκριμένο βαγόνι διαλύθηκε από την έκρηξη. Αυτά τα ευρήματα δίνουν τροφή σε ερωτήματα όπως γιατί δεν δηλώθηκε εξαρχής και ποιο ήταν το φορτίο αυτού του βαγονιού;¹³⁹.

6.3 «ΤΕΜΠΗ 2023»

¹³⁸ ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Τι δείχνει η έκθεση Κοκοτσάκη για την κόλαση των επιβατών – «Πέθαναν σε δεύτερο χρόνο», 19 Ιανουάριος 2025, <https://www.tovima.gr/2025/01/19/society/tempi-ti-deixnei-i-ekthesi-kokotsaki-gia-tin-kolasi-ton-epivatou-pethanan-se-deytero-xrono/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

¹³⁹ ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Ενδείξεις για «χαμένο» βαγόνι στο εμπορικό τρένο, 09 Μάρτιος 2024, <https://www.tovima.gr/2024/03/09/society/tempi-endeikseis-gia-xameno-vagoni-sto-emporiko-treno/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

Οι συγγενείς των θυμάτων και οι επιζήσαντες του δυστυχήματος έχουν συμβάλλει σε αρκετές πρωτοβουλίες αφύπνισης του κόσμου από τη συγκάλυψη που επιχειρείται και ενημέρωσης για το τι πραγματικά συνέβη, αγωνιζόμενοι για τη δικαίωση των θυμάτων. Έχουν ιδρύσει το Σύλλογο Συγγενών Θυμάτων «Τέμπη 2023»

Από τις πλέον χαρακτηριστικές δράσεις είναι η διαδικτυακή συγκέντρωση υπογραφών για την αναθεώρηση του συντάγματος ώστε να γίνει εφικτή η κατάργηση της βουλευτικής ασυλίας. Παρά τις απόψεις που διατυπώθηκαν για τη νομική ισχύ του αιτήματος, οι 1,3 εκατομμύρια υπογραφές αποτέλεσαν μια κοινωνική απαίτηση δίνοντας στο δημοψήφισμα κοινωνική και πολιτική ισχύ ¹⁴⁰.

Το φθινόπωρο του 2024 η πρόεδρος του συλλόγου «Τέμπη 2023», Μαρία Καρυστιανού, έστειλε επιστολή στην πρόεδρο της Κομισιόν Ούρσουλα Φον Ντερ Λάιεν και την πρόεδρο του Ευρωκοινοβουλίου Ρομπέρτα Μετσολα, σχετικά με την ανάληψη του χαρτοφυλακίου Μεταφορών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από τον Απόστολο Τζιτζικώστα διερωτώμενη «...Πώς είναι δυνατόν η ΕΕ να αναθέτει τέτοιες θέσεις ευθύνης που αφορούν την ευρωπαϊκή ασφάλεια και ανάπτυξη των μεταφορών σε πολιτικούς που συνδέονται με μια κυβέρνηση που έχει αποτύχει πλήρως σε αυτόν τον τομέα ασφάλειας στη χώρα τους...;»

Λίγες μέρες αργότερα θα βρισκόταν προσκεκλημένη στο Ευρωκοινοβούλιο, από την ομάδα που πρόσκειται στην Αριστερά – The Left, κάνοντας λόγο για αδιανόητη κρατική παρέμβαση στο χώρο της τραγωδίας, για ένα κρατικό-εταιρικό έγκλημα. Δεν παρέλειψε να αναφερθεί και στη ασυλία των υπουργών καλλιεργώντας έτσι κλίμα ασυδοσίας αφού δεν λογοδοτούν ποτέ στη δικαιοσύνη γεγονός που συμβάλει στη διαφθορά και στην έλλειψη καταλογισμού ευθυνών ¹⁴¹.

¹⁴⁰ *parallaxi. Υπάρχει νομικό αποτέλεσμα από τις εκατομμύρια υπογραφές για τα Τέμπη,, 18 Μάρτιος 2024, <https://parallaximag.gr/epikairotita/reportaz/yparchei-nomiko-apotelesma-apo-tis-ekatommyria-ypografes-gia-ta-tempi> (πρόσβαση Ιανουάριος 29, 2025).

¹⁴¹ Η ΑΥΓΗ. Μαρία Καρυστιανού - Ευρωκοινοβούλιο / Είμαστε βέβαιοι για τη συγκάλυψη, η κυβέρνηση προσβάλλει τη μνήμη των νεκρών, 18 Μαρτίου 2024, https://www.avgi.gr/politiki/480323_eimaste-bebaioi-gia-ti-syggalypsi-i-kybernisi-prosballei-ti-mnimi-ton-nekron (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

7. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΕΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

7.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝΟΥΝ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Το δυστύχημα που συνέβη στα Τέμπη δεν είναι απλά μια τραγική συγκυρία γεγονότων. Δεν είναι ένα ατύχημα που οφείλεται σε έναν στιγμιαίο και τυχαίο λανθασμένο χειρισμό αλλά ένα κρατικό εταιρικό έγκλημα με αφετηρία όχι τη στιγμή της σύγκρουσης των δύο τρένων αλλά τη δημοπράτηση του έργου, τις συμβάσεις, τον τρόπο που λειτούργησαν κράτος και εταιρίες τόσο πριν το δυστύχημα όσο και μετά. Το κρατικό εταιρικό έγκλημα έχει συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά τα οποία παραπέμπουν στο δυστύχημα των Τεμπών.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα προκύπτει ως κατάχρηση νόμιμα θεσμοθετημένης διαδικασίας. Το αντικείμενο του δεν είναι παράνομο εξ' ορισμού αλλά οι ενέργειες που επιστρατεύονται για την επίτευξη του σκοπού είναι αυτές που το καθιστούν εγκληματικό ¹⁴². Στην περίπτωση των Τεμπών, ο σκοπός, δηλαδή η απρόσκοπτη και ασφαλής μεταφορά των επιβατών, δεν είναι παράνομος απεναντίας νόμιμος και επιθυμητός, όμως ορισμένες από τις επιμέρους δραστηριότητες των φορέων που επιστρατεύονται για την επίτευξη αυτού του στόχου φθάνουν στα όρια της παρανομίας. Στη θέαση τους σφαιρικά τα Τέμπη προσφέρουν αρκετά παραδείγματα, ένα από αυτά είναι η υπογραφή της σύμβασης 717.

Όπως προαναφέρθηκε, οι καταταμήσεις των έργων, απόρροια είτε κακού σχεδιασμού είτε διαπλοκής, που παράγουν το μεγάλο έλλειμμα συντονισμού που εκδηλώνεται κυρίως με τις μελετητικές αστοχίες και τις ελλειπείς προδιαγραφές των έργων σε πρώτο στάδιο, καθώς και με τον κακό χρονικό προγραμματισμό της υλοποίησης των συμβάσεων, προκάλεσε αδικαιολόγητες καθυστερήσεις. Πέρα, όμως, από τα δομικά προβλήματα του κατακερματισμού των αρμοδιοτήτων και

¹⁴² Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.142.

της σύγχυσης, προκύπτουν ερωτήματα γιατί δεν λειτούργησαν οι έλεγχοι, προληπτικοί και κατασταλτικοί, των εξωτερικών ελεγκτικών μηχανισμών, ώστε να αποφευχθούν οι καθυστερήσεις ¹⁴³.

Δεν έχει στιγμιαίο χαρακτήρα αλλά διάρκεια και υπάρχει μια συνεχής λειτουργία και αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση σύμφωνα με τον ορισμό του κρατικού εταιρικού εγκλήματος, μεταξύ πολιτικών και φορέων οικονομικής παραγωγής με στόχο τη μοιρασιά της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας από τους ίδιους ¹⁴⁴. Τον κύριο ρόλο δεν τον διαδραματίζουν τα πρόσωπα αλλά οι λειτουργίες – δράσεις που επιτελούν και αυτές οι δράσεις δεν χαρακτηρίζονται από αυστηρή ιεραρχία και δομή αλλά από πολλά κανάλια που επικοινωνούν μεταξύ τους και βρίσκονται σε μια διαρκή αλληλεπίδραση με κυριότερο στόχο την αναπαραγωγή του πλούτου ¹⁴⁵. Το κρατικό εταιρικό έγκλημα χαρακτηρίζεται από οριζόντιες σχέσεις μεταξύ οικονομικών και πολιτικών θεσμών που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με δυναμική να παράξουν κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις ¹⁴⁶. Στην περίπτωση των Τεμπών αναγνωρίζουμε τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ του κράτους και των εταιριών. Ο κύριος γνώμονας κάτω από το οποίο γίνονταν η ανάταξη των σιδηροδρομικών συρμών δεν ήταν η ασφάλεια των επιβαινόντων αλλά η περάτωση του έργου με το μικρότερο δυνατό κόστος σε βάρος της ασφάλειας των επιβαινόντων. Καμία από τις παρατυπίες των εταιριών δεν τιμωρήθηκε από το κράτος, αντίθετα σε κάθε καθυστέρηση απαιτούνταν και μεγαλύτερο χρηματικό ποσό ώστε να περατωθεί το έργο. Υπήρχε μια διαρκής αλληλεπίδραση τόσο των εταιριών όσο και του κράτους όπου είχε σαν αποτέλεσμα οι εταιρίες και να μην τιμωρούνται για τις καθυστερήσεις και για τη μη σωστή αποτύπωση των συμφωνηθέντων αλλά να επιβραβεύονται με επιπλέον κονδύλια. Μάλιστα, αυτές οι μεγάλες καθυστερήσεις στη δικαστική επίλυση των

¹⁴³ Παπατόλιας Απόστολος, Κράτος και ασφάλεια των σιδηροδρόμων: η διοικητική ακτινογραφία ενός δυστυχήματος, Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, τ.1, Μάιος, 2023.

¹⁴⁴ Γασπαρινάτου Μαργαρίτα, (2019), ο.π. σελ.171.

¹⁴⁵ Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.150.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σελ.137.

υποθέσεων χρησιμοποιήθηκαν από τις εταιρείες ως διαπραγματευτικό χαρτί για την ενίσχυση της θέσης τους και την αποδοχή των απαιτήσεών τους, οι οποίες μεταφράζονταν σε περισσότερα χρήματα και σε χρονική καθυστέρηση στην παράδοση του έργου¹⁴⁷.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα έχει έναν καθολικό χαρακτήρα, καλύπτει όλο το φάσμα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας¹⁴⁸. κατορθώνει να έχει πλοκάμια στις κοινωνικές πολιτικές και οικονομικές δραστηριότητες που θα του εξασφαλίσουν τα ζητούμενα του. Στα Τέμπη το δυστύχημα έγιναν προσπάθειες να παρουσιαστεί ως «ατύχημα» σε ένα καλοκουρδισμένο «δούναι και λαβείν» εταιριών κράτους και συνακόλουθα νομοθετικής εξουσίας με κύριο στόχο την προσκόμιση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου κέρδους. Από την αρχή του δυστυχήματος ενεπλάκησαν όλες οι εξουσίες. Πρώτα από όλα ενεπλάκησαν τα ανώτατα στελέχη του σιδηροδρόμου, κατόπιν τα στελέχη της πυροσβεστικής και της περιφέρειας, του κυβερνητικού σχήματος. Στη συνέχεια και με τη διερεύνηση των συνθηκών του ατυχήματος ενεπλάκη και η ποινική δικαιοσύνη για την αναζήτηση ποινικών ευθυνών όχι μόνο για το ατύχημα καθαυτό αλλά και για τις τυχόν παραλείψεις ή λάθη του κράτους όσον αφορά τις σιδηροδρομικές μεταφορές. Όλες αυτές οι αλληλεπιδρόμενες δραστηριότητες υποδεικνύουν την καθολικότητα του φαινομένου εμπερικλείοντας την αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση του κράτους και των εταιριών.

Στο κρατικό εταιρικό έγκλημα όλες οι ενέργειες που επιτελούνταν δεν αποτελούσαν μεμονωμένες κινήσεις στελεχών ή υπευθύνων που ήταν αποσπασματικές ή αυθαίρετες αλλά ήταν προϊόν σχέσεων μεταξύ διαφορετικών φορέων. Όλες οι ενέργειες ήταν συγκεκριμένες και ανταποκρίνονταν στη στοχοθεσία και την κουλτούρα που είχε αναπτυχθεί μέσα στους οργανισμούς. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα μεμονωμένα άτομα είναι άμοιρα ευθυνών γιατί υπήρχε η πιθανότητα τα θέλω τους να καλύπτονταν από τη στοχοθεσία και την κουλτούρα

¹⁴⁷ Παπατόλιας Απόστολος, (2023) ο.π.

¹⁴⁸ Γασπαρινάτου Μαργαρίτα, (2019), ο.π. σελ.171-172.

της ομάδας που ανήκαν ¹⁴⁹. Οι ενέργειες των μελών της κυβέρνησης της εξασφάλιζαν τη βιωσιμότητά της και τη διατήρηση στην εξουσία. Όταν έγινε το δυστύχημα παρατηρούμε μια σειρά στοχευμένων ενεργειών, όπως το μπάζωμα του χώρου του δυστυχήματος το οποίο τεχνηέντως αναφέρεται ότι έγινε όχι κατόπιν συγκεκριμένης εντολής ή διαταγής αλλά κατόπιν πρότασης συντονιστικής επιτροπής. Το μοντάρισμα των διαλόγων του μηχανοδηγού με το σταθμάρχη δεν ήταν μεμονωμένη ενέργεια αλλά έγινε προκειμένου να επιρριφθούν ευθύνες σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Ακόμα και η δράση της νομοθετικής εξουσίας με τις διώξεις που δεν ασκήθηκαν, ενδυναμώνουν το γεγονός ότι πρόκειται για ενορχηστρωμένες ενέργειες με στόχο τη μη ανάδειξη της ουσιαστικής αλήθειας.

7.2 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΣΦΑΛΜΑ (Operational error)

Σαν λειτουργικό σφάλμα προσδιορίζεται ένα σφάλμα-λάθος κατά το οποίο ο χειριστής απέτυχε να αποτρέψει το ατυχές περιστατικό ή ενήργησε λανθασμένα ή πολύ αργά ¹⁵⁰.

Το πώς άτομα υπεύθυνα για την ασφάλεια αντιλαμβάνονται το ρίσκο και ανταποκρίνονται στα σημάδια ότι κάτι μπορεί να πάει στραβά εξαρτάται από το κοινωνικό πλαίσιο το οποίο γεννάει διαφορετικές πολιτιστικές αντιλήψεις για το ρίσκο, μπορεί σε κάποιους οργανισμούς κάποια «ελαττώματα» να γίνονται ανεκτά και στα όρια του ρίσκου και σε άλλες όχι ¹⁵¹.

Οι έρευνες που γίνονται μετά τα ατυχήματα που συνήθως περιβάλλονται από δημοσιότητα, επικεντρώνονται στα τεχνικά ή ανθρώπινα λάθη. Όσον αφορά το δεύτερο επικεντρώνονται σε μεμονωμένα άτομα. Ήταν ο χειριστής κουρασμένος; όχι καλά εκπαιδευμένος; πήρε μια λανθασμένη απόφαση ή έκανε μια λάθος κίνηση; Το λειτουργικό σφάλμα είναι ένα διαδεδομένο εύρημα στα

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σελ.171-173.

¹⁵⁰ Vaughan Diane, Organizational rituals of risk and error, in Power M., Hutter B (eds), Organizational Encounters with Risk, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p.52.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σελ.61-63.

ατυχήματα και αυτό γιατί ο οργανισμός πρέπει να προχωρήσει μπροστά και για να γίνει αυτό θα πρέπει να έχει βρεθεί η αιτία του ατυχήματος και να εμφανισθεί ότι το πρόβλημα έχει επιλυθεί. Το μεγάλο πλεονέκτημα του λειτουργικού σφάλματος είναι ότι το πρόβλημα λύνεται άμεσα, ο χειριστής μετατίθεται, απολύεται και ο οργανισμός προχωράει ¹⁵².

Και στα Τέμπη το έγκλημα αρχικά παρουσιάστηκε ως ατύχημα και προσωποποιήθηκε στον σταθμάρχη όπου κυρίως από τα ΜΜΕ χαρακτηρίστηκε ως ένα ατύχημα που οφείλονταν στο ότι ο υπάλληλος ήταν νέος, μόνος στη βάρδια, στο ότι δεν είχε επαρκή προσόντα, υπονοώντας ότι αυτά συντέλεσαν στο ατύχημα, φωτίζοντας αποσιωπώντας όλες τις υπόλοιπες παραμέτρους. Και όλα αυτά προκειμένου να θεωρηθεί ότι αιτία του ατυχήματος ήταν το ανθρώπινο λάθος προκειμένου ο ανθρώπινος παράγοντας να εξοστρακιστεί να τιμωρηθεί, και ο οργανισμός να προχωρήσει μπροστά.

7.3 ΑΔΡΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του κρατικού εταιρικού εγκλήματος το οποίο απαντάμε στα Τέμπη, είναι η αδρανοποίηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Η ολιγορτία των αρχών από την αρχή να συλλέξουν στοιχεία από τον τόπο του δυστυχήματος ή στοιχεία γύρω από τις συνθήκες του δυστυχήματος (πχ οπτικοακουστικό υλικό), να κινηθούν έγκαιρα οι μηχανισμοί του κράτους αλλά και η δυστοκία των ποινικών αρχών για την άσκηση διώξεων που γίνονταν καθυστερημένα και μόνο κατόπιν πιέσεων, τόσο από την κοινή γνώμη όσο και από τις οικογένειες των θυμάτων.

Το περιβάλλον στο οποίο διαπράττεται το κρατικό εταιρικό έγκλημα όσο και το στάτους των δραστών καθορίζει το επίπεδο αδρανοποίησης του κρατικού εταιρικού εγκλήματος, διαμορφώνοντας ένα περιβάλλον ανομίας μέσα στο οποίο οι νόμοι είναι ανίσχυροι αφού αδρανοποιείται η εφαρμογή τους ή αξιοποιούνται τα

¹⁵² Στο ίδιο, σελ.63-66.

κενά τους ενώ η νομιμότητα «συμβιώνει» με την παρανομία¹⁵³. Παρατηρούμε ότι κανένας από τους εμπλεκόμενους φορείς για το σχεδιασμό και υλοποίηση των έργων δεν προέβαλαν τον επείγοντα χαρακτήρα της ολοκλήρωσής του έργου, αντ' αυτού ενεπλάκησαν σε δικαστικές διαδικασίες, προσφυγές και νέες καθυστερήσεις. Αναρωτιέται κανείς δεν υπήρχαν έκτακτες λύσεις “express” ώστε να αντιμετωπίζονται οι δυστοκίες στην επίλυση των θεμάτων που αφορούσαν μάλιστα θέματα ασφάλειας μεταφορών επιβατών που προέκυπταν με τους αναδόχους; Ή μήπως υπήρχαν (όπως πχ. η έκπτωση λόγω παραβίασης συμβατικών όρων ή η επιβολή υψηλών προστίμων), αλλά δεν ενεργοποιούνται λόγω της μειονεκτικής θέσης του Δημοσίου έναντι των εργολάβων; Μήπως, αυτή η αδρανοποίηση του ελέγχου έναντι των αναδόχων υποδεικνύουν μια βαθύτερη σχέση εξάρτησης, εάν όχι «ομηρίας», μεταξύ παραγόντων του Δημοσίου και αναδόχων; Αυτή η αποτυχία των εσωτερικών και εξωτερικών ελεγκτικών μηχανισμών, έφερε την αδιαφάνεια στη διαχείριση των έργων προς όφελος της διαπλοκής μεταξύ αναδόχων, Δημοσίου και σιδηροδρομικών επιχειρήσεων¹⁵⁴.

Βλέπουμε εδώ μια αгаστή συνεργασία μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας η οποία είναι κάτι παραπάνω από μια απλή συνεργασία, είναι οι κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, οι διασυνδέσεις, που πυροδοτούν όχι μόνο τις συγκεκριμένες πράξεις αλλά το ευρύτερο πλαίσιο που ευνοεί την εξέλιξη τους¹⁵⁵.

Αυτοί που διαπράττουν κρατικά εταιρικά εγκλήματα είναι κυρίως άτομα που ανήκουν στην επαγγελματική ελίτ τα οποία δεν είχαν «προϋπηρεσία» σε εγκληματικές δραστηριότητες, πολλές φορές μπορεί να ήταν και ιδιαίτερα επιτυχημένοι στον τομέα τους. Στην περίπτωση των Τεμπών οι ιθύνοντες και αυτοί που λάμβαναν τις αποφάσεις τόσο από την πλευρά του κράτους όσο και από την πλευρά των εμπλεκόμενων εταιριών ήταν ανώτερα στελέχη τα οποία δρούσαν υπό το καθεστώς της κουλτούρας της συγκάλυψης των γεγονότων για το καλό είτε της

¹⁵³ Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.143.

¹⁵⁴ Παπατόλιας Απόστολος, (2023) ο.π.

¹⁵⁵ Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.164.

εταιρίας είτε της κυβέρνησης. Με τις τεχνικές εξουδετέρωσης τα άτομα που είχαν εμπλακεί σε εγκληματικές συμπεριφορές δικαιολογούσαν τις πράξεις τους, δεν τις χαρακτήριζαν εγκληματικές αλλά σαν αποτέλεσμα ιδιαίτερων συνθηκών ¹⁵⁶.

7.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΤΕΜΠΩΝ

Η διαφθορά, οι συμμαχίες των πολιτικών με τις εταιρίες που οδηγούν στο κρατικό εταιρικό έγκλημα αποτελούν συστατικά στοιχεία των σχέσεων σε ένα πολιτικό σύστημα όπως το καπιταλιστικό. Μάλιστα, χαρακτηριστικό του κρατικού εταιρικού εγκλήματος είναι η έλλειψη βίας και η αντικατάσταση της με τη διαπλοκή, την έλλειψη διαφάνειας και τις πελατειακές σχέσεις ¹⁵⁷.

Η έλλειψη διαφάνειας αποδεικνύεται και από τη αδιαφορία των Αρχών του σιδηροδρόμου στις επαναλαμβανόμενες ενδείξεις για τα διαρκή προβλήματα που προέκυπταν. Έτσι, δεν έμοιαζαν να είναι αρκετά ούτε τα συχνά ατυχήματα μικρότερης εμβέλειας με σιδηροδρομικούς συρμούς, ούτε τα εξώδικα των εργαζομένων που εξέφραζαν την αγωνία τους για την ασφάλεια των σιδηροδρόμων, ούτε η παραίτηση μελών διοίκησης της ΕΡΓΟΣΕ με καταγγελίες για φαινόμενα κακοδιαχείρισης των συμβάσεων (μη τήρηση κανόνων ασφαλείας, υπέρβαση χρονοδιαγραμμάτων) ούτε οι επίσημες διαδικασίες κοινοβουλευτικού ελέγχου με τις απανωτές ερωτήσεις ¹⁵⁸.

Μεγάλα διευθυντικά στελέχη επιχειρήσεων διαπράττουν οικονομικά πολιτικά, περιβαλλοντικά εγκλήματα των οποίων η κοινωνική βλάβη είναι μεγαλύτερη από αυτή των συμβατικών εγκλημάτων. Όμως με τη βοήθεια της πολιτικής ισχύος αποτρέπεται η εγκληματοποίηση των παρεκκλίσεων τους ή η ποινικοποίηση τους γίνεται προσχηματικά. Τα θύματα συνήθως αγνοούν τους υπευθύνους των δεινών τους ενώ οι θύτες μεγιστοποιούν τα κέρδη τους. Σε

¹⁵⁶ Dodge Mary, (2020), ο.π. p.121-123.

¹⁵⁷ Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.155-156.

¹⁵⁸ Παπατόλιας Απόστολος, (2023) ο.π.

περιόδους κρίσης μεμονωμένοι κρατικοί ή οικονομικοί παράγοντες τιμωρούνται από ποινικά δικαστήρια. Μόλις όμως ξεχαστούν τα δυστυχήματα αποφυλακίζονται. Οι μεμονωμένες αυτές καταδίκες νομιμοποιούν το πολιτικό σύστημα καθώς εμφανίζουν αυτά τα φαινόμενα ως μεμονωμένες εξαιρέσεις σε μια κοινωνία που τηρεί τους νόμους ¹⁵⁹. Στην περίπτωση των Τεμπών ασκούνται διώξεις περισσότερο προσχηματικά που μέχρι τώρα έχουν φτάσει στα ηγετικά στελέχη των εταιριών. Ο υπουργός Μεταφορών όσο και οι προκατόχοι του υπουργού προστατεύθηκαν από τη Βουλή και με ασπίδα το νόμο περί ευθύνης Υπουργών όχι μόνο λογοδότησαν αλλά ο υπουργός τον επίδικο χρόνο του δυστυχήματος επανεκλέχθηκε.

Από την άλλη επιλέχθηκε να «εγκληματοποιηθεί» πολύ γρήγορα η συμπεριφορά του σταθμάρχη προσπαθώντας να «ικανοποιηθεί» το λαϊκό αίσθημα και να κατευνασθεί η απαίτηση για δικαιοσύνη. Ο σταθμάρχης αρχικά προφυλακίστηκε όμως τώρα έχει αποφυλακισθεί.

7.5 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά όχι μόνο του κρατικού εταιρικού εγκλήματος αλλά των εγκλημάτων των ισχυρών γενικότερα είναι η σιωπηλή συγκάλυψη του. Αυτή η συγκάλυψη μπορεί να πραγματοποιηθεί με πολλές μεθόδους και τεχνικές. Μπορεί να επιτευχθεί μέσω νομικοτεχνικής αποεγκληματοποίησης η οποία επιτυγχάνεται με νόμους που ευνοούν στοχευμένα συγκεκριμένα συμφέροντα, διαχειριζόμενοι τη νομοθετική εξουσία για όφελος εταιριών με συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα, είτε αποεγκληματοποιώντας

¹⁵⁹ Αλοσκόφης Ουίλιαμ, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, σε Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ. (επιμ), Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ.87-90.

εγκληματικές ενέργειες, είτε ασκώντας κατηγορίες που δεν υπάγονται σε ποινικές κυρώσεις ¹⁶⁰.

Στο δυστύχημα των Τεμπών υπήρξε προσπάθεια συγκάλυψης σε όλα τα επίπεδα. Και στην πορεία της σύμβασης 717 υπήρξε προσπάθεια συγκάλυψης των παρατυπιών στην εφαρμογή της αλλά και μετά το δυστύχημα η συγκάλυψη χαρακτήριζε όλο τον τρόπο διαχείρισης του. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας ότι από το 2020 έρευνα του Μεσογειακού Ινστιτούτου Ερευνητικής Δημοσιογραφίας (Mediterranean Institute for Investigative Reporting, MIIR) είχε εντοπίσει την υψηλή επικινδυνότητα των συστημάτων ασφαλείας στον ελληνικό σιδηρόδρομο και δεύτερον, ότι η σύμβαση για το έργο ραδιοκάλυψης (Global System for Mobile Communications – Railway, GSM-R) εμφανίζεται «ολοκληρωμένη» στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΡΓΟΣΕ, την ίδια στιγμή που το σύστημα κινητής τηλεφωνίας παραμένει σε αχρησία ¹⁶¹.

¹⁶⁰ Βιδάλη Σοφία, (2017), ο.π. σελ.74-76.

¹⁶¹ Παπατόλιας Απόστολος, (2023) ο.π

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έννοια του κρατικού εταιρικού εγκλήματος αναδύθηκε από την Κριτική Εγκληματολογία η οποία έθεσε υπό έρευνα τη λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού αλλά και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο νόμος αντικατοπτρίζει τους εξουσιαστικούς και πολιτικούς συσχετισμούς και σκοπός του είναι η συντήρηση του υπάρχοντος συστήματος. Μέσα σε αυτό το εγκληματολογικό πλαίσιο αναπτύχθηκαν πολλές θεωρίες σε συνάρτηση πάντα με το κοινωνικό οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους.

Το κρατικό εταιρικό έγκλημα άρχισε να μελετάται τις τελευταίες δεκαετίες σαν απόρροια της συνεργασίας του κράτους με ιδιωτικούς φορείς που κατέληγαν σε παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις, ενώ συναντάται και στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη εποχή όπου οι πολυεθνικοί κολοσσοί σε αλληλεπίδραση με το κράτος λεηλατούν τον εθνικό πλούτο πολλών χωρών επιτελώντας σιωπηλά ή με τη συννεοχή των κυβερνήσεων τεράστια ζημιά.

Στη χώρα μας υπάρχουν αρκετά παραδείγματα κρατικού εταιρικού εγκλήματος, τα οποία παρά την τεράστια ζημιά που έχουν προκαλέσει δεν έχουν τιμωρηθεί στην ουσία τους από την ποινική δικαιοσύνη.

Στα Τέμπη χαρακτηριστικό παράδειγμα των εγκληματικών ενεργειών ή παραλείψεων αποτελεί η αδιαφάνεια στις συμβάσεις. Τα κακώς κείμενα αρχίζουν με τον τρόπο δημοπράτησης των έργων, τα οποία καταλήγουν στα χέρια «γνωστών» αναδόχων και συνεχίζονται με την κακοδιαχείριση τους, την ασυνέπεια στα συμφωνηθέντα, και τέλος επιβραβεύονται με την απαιτούμενη νομιμοφάνεια από τα Δικαστήρια.

Το δυστύχημα που ακολούθησε χρεώθηκε αρχικά σε έναν άνθρωπο ο οποίος αναντίρρητα έκανε τη λάθος ενέργεια. Όμως, αν οι συμβάσεις είχαν πραγματοποιηθεί τον προβλεπόμενο χρόνο και αν τα συστήματα σηματοδότησης και τηλεδιοίκησης είχαν εγκατασταθεί, ίσως τα δεδομένα να ήταν διαφορετικά και

να μπορούσαν να ανατρέψουν αυτό το ανθρώπινο λάθος. Και μετά το ατύχημα οι εγκληματικές ενέργειες ή οι παραλείψεις συνεχίστηκαν και μάλιστα συνειδητά και ενορχηστρωμένα. Ο τόπος του ατυχήματος με περίσσεια σπουδή μπαζώθηκε, το βιντεοληπτικό υλικό υπέστη μοντάζ, το φορτίο της εμπορικής αμαξοστοιχίας αποσιωπήθηκε ενώ προσπαθούν να πείσουν ότι η πυρκαγιά οφειλόταν στα έλαια σιλικόνης. Ο ένοχος βρέθηκε, το ανθρώπινο λάθος, ο γενναίος Υπουργός ανέλαβε την πολιτική ευθύνη και παραιτήθηκε, και όλα αυτά πιθανόν να σταματούσαν εκεί αν οι συγγενείς των θυμάτων με σθένος δεν άρχιζαν να αναζητούν την αλήθεια. Το πόρισμα των δικών τους εμπειρογνομόνων αποκάλυψε ότι η εμπορική αμαξοστοιχία περιείχε υδρογονάνθρακες εξαιτίας των οποίων 30 άτομα πέθαναν. Όλον αυτόν τον καιρό και ενώ το επίσημο πόρισμα δεν έδινε καμία σημασία στην πυρκαγιά όλοι θεωρούσαν ως αιτία θανάτου τη σύγκρουση. Και τα ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα, τι αποτελούσε το φορτίο της εμπορικής αμαξοστοιχίας; Γιατί παραμένει κρυφό; Γιατί δεν δόθηκε εγκαίρως το βιντεοληπτικό υλικό με την εμπορική αμαξοστοιχία αλλά έγινε επανεγγραφή ;

Τα Μ.Μ.Ε πληροφορούν για τα στοιχειώδη, τόσα όσα χρειάζονται για την ενημέρωση. Συνήθως όταν πρόκειται για αποκαλύψεις όπως τους υδρογονάνθρακες αρκούνται σε μια περιληπτική αναφορά ενώ υψώνονται άλλα θέματα της επικαιρότητας για να αποσπάται το ενδιαφέρον του πολίτη. Και όταν το θέμα βρίσκεται στην επικαιρότητα δεν βρίσκεται για τις εγκληματικές ενέργειες ή παραλείψεις, αλλά περισσότερο στοχεύοντας στο θυμικό, στη λύπη για τα θύματα, αποπροσανατολίζοντας από την ουσία που είναι ότι τα Τέμπη δεν ήταν ούτε ατύχημα ούτε δυστύχημα αλλά κρατικό εταιρικό έγκλημα.

Είναι κρατικό εταιρικό έγκλημα που πληρεί όλες τις προϋποθέσεις και τα χαρακτηριστικά αυτού του είδους του εγκλήματος απλά η διαφορά του από τα άλλα αντίστοιχα εγκλήματα έγκειται στο ότι αυτό το έγκλημα μπόρεσε να βγει σε σύντομο χρονικό διάστημα από την αθεατότητα και τη μυστικότητα που περιβάλλει αυτού του είδους τα εγκλήματα. Και αυτό έγινε εξαιτίας των συγγενών των θυμάτων που κατανοώντας εκ των προτέρων τους στενούς συσχετισμούς και

την αλληλεπίδραση μεταξύ κρατικών φορέων, οικονομικών παραγόντων και συνακόλουθα της ποινικής νομοθεσίας, κίνησαν νομικές διαδικασίες και εκτός Ελλάδας προσμένοντας Δικαιοσύνη.

Οι ευθύνες αυτού του εγκλήματος βαραίνουν όλους μας. Βαραίνουν διαχρονικά την πολιτική ηγεσία που διαιωνίζει την αδιαφάνεια, την αδιαφορία σε όλα τα σήματα κινδύνου για επικινδυνότητα στη μεταφορά των επιβατών. Βαραίνουν τις εταιρίες που ανέλαβαν το έργο και οι οποίες, όχι μόνο παραβίασαν τους όρους της σύμβασης που είχαν υπογράψει αλλά «επιβραβεύονταν» με τη δικαστική επικύρωση των ατέρμονων παρατάσεων. Βαραίνουν τα ανώτατα κλιμάκια της κυβέρνησης, του ΟΣΕ, της Πυροσβεστικής, όλων των αρχών που αναμείχθησαν, μπαζώνοντας, μοντάροντας «σβήνοντας» επίμαχο βιντεοληπτικό υλικό. Περισσότερο όμως βαραίνουν όλους μας και κάθε έναν από εμάς οι οποίοι δείχνουμε ανοχή και κατανόηση στην διαφθορά αφού οι ίδιοι λειτουργούμε έτσι και με τις μικρές μας πράξεις διαφθοράς ή με την ανοχή μας γινόμαστε συνένοχοι, στις πελατειακές σχέσεις, στην ατιμωρησία, στην αδιαφορία. Τα ραντεβού δεν δίνονται μόνο στις πλατείες για διαμαρτυρίες αλλά και στις κάλπες για σωστή επιλογή των πολιτικών μας ηγετών. Η διαφάνεια, η δικαιοσύνη ξεκινάει από τον κάθε ένα μας προσωπικά.

Ασχέτως με την ποινική έκβαση της υπόθεσης η ανακριτική διαδικασία τελειώνει και σύντομα η υπόθεση θα οδηγηθεί στη δικαστική αίθουσα και μένει να δούμε αν και αυτό το κρατικό εταιρικό έγκλημα θα ακολουθήσει την πεπατημένη οδό της ατιμωρησίας ή όχι.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελή, Σ., 'Κρατικό-εταιρικό έγκλημα, αντεγκληματική πολιτική και ο ρόλος της Υπερεθνικής Εγκληματολογίας'. Στο: Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής, (επιμ.) Παπαμιχαήλ, Σ., Σχίζα, Π., Έφη Λαμπροπούλου, 125-141. Αθήνα, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2018, σελ.125-141.

Αλοσκόφης, Ο., Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών'. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαράλαμπος Χ., Βιδάλη Σ., 87-109. Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ.87-110.

Βασιλαντωνοπούλου, Β., "Λευκά Κολάρα" και Οικονομικό Έγκλημα'. Αθήνα, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, 2014.

Βασιλαντωνοπούλου, Β., Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί'. Στο Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα, (επιμ.) Χουλιάρης Α., και Καρύδης Β, Αθήνα Θεσσαλονίκη, ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ Α.Ε., 2015, σελ.65-88.

Βασιλαντωνοπούλου, Β., Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην Εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου'. Στο Οικονομικό Έγκλημα, Οργανωμένο έγκλημα και Κρίση Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, (επιμ.) Γασπαρινάτου Μ., Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, σελ.977-1009.

Βιδάλη Σ., Πέρα από τα όρια - Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

Βιδάλη, Σ., Εγκλήματα του Κράτους: Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία. Στο: Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες προσεγγίσεις, (επιμ.) Χουλιάρα Α. και Καρύδης Β., Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, 2015, σελ.209-231.

Βιδάλη, Σ., Εισαγωγή στην εγκληματολογία. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.

Βιδάλη, Σ., και Κουλούρης, Ν., Αποκλίνουσα συμπεριφορά & ποινικό φαινόμενο. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Γασπαρινάτου, Μ., Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ., Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ.157-183

Γεωργούλας, Σ., Κρατικό-Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Στο Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?”, (επιμ) Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ο., Κουλούρης Ν., και Παπανικολάου, Γ., Αθήνα, Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε, 2018, σελ.295-305.

Γεωργούλας, Σ., Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό επιχειρηματικό έγκλημα. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ., Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ 41-61.

Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου, Α., Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1984.

Δασκαλάκης, Η., Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης. Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1985.

Κουλούρης, Ν., Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ., Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ.15-40.

Κουρούτζας, Χ., Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαλαράμπους Χ., Βιδάλη Σ., Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ. 111-137.

Παπατόλιας, Ι.Α., Κράτος και ασφάλεια των σιδηροδρόμων: η διοικητική ακτινογραφία ενός δυστυχήματος. *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τ.1, Μάιος, 2023.

Χαΐδου, Α., Θετικιστική Εγκληματολογία. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.

Χουλιάρας, Α. Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική. Στο: Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, (επιμ.) Κουλούρης Ν, Παπαχαραλάμπους Χ., Βιδάλη Σ., Αθήνα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019, σελ. 63-85.

Ξένη βιβλιογραφία

Barak, G., The Crimes of the Powerful and the Globalization of Crime, *Revista Brasileira de Direito*, 2015: 104-114.

Bernat, I. and Whyte, D., State-Corporate Crimes. In *The Handbook of White-Collar Crime*, (ed) Rorie, L.M., New York, Wiley Blackwell, 2020, pp.127-138

Chambliss, J.W., STATE-ORGANIZED CRIME, *Criminology*, 1989, pp. 183-208.

Chambliss, J.W., On the Take From Petty Crooks to Presidents. Indianapolis, Indiana University Press, 1988.

Dodge, M., Who Commits Corporate Crime? In *The Handbook of White-Collar Crime*, Ed.:Melissa L. Rorie. New York, WILEY Blackwell, 2020, pp.113-126

Friedrichs, D.O., White-Collar Crime in a Postmodern, Globalized World. In *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, (eds) Geis G., Pontell H.I, Boston MA, Springer, 2007, pp. 163-184

Friedrichs, O.D., White Collar Crime Definitional Debates and the Case for a Typological Approach, In *The Handbook of White-Collar Crime*, , (ed) Rorie, L.M., New York, John Wiley & Sons, 2020, pp.16-31

Glasbeek, H., The Corporation as a Legally Created Site of Irresponsibility. In *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*. (eds) Geis G., Pontell H., Boston, MA, Springer, 2007, pp.248-278.

Green, S.P., A Normative Approach to White-Collar Crime. in *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, (eds) Geis G., Pontell H., Boston MA. Springer, 2007, pp.223-247.

Jordanoska, A., and Schoultz, I., The “Discovery” of White-Collar Crime: The Legacy of Edwin Sutherland. In *The Handbook of White-Collar Crime*, Rorie, M., (Ed.), New York, WILEY-BLACKWELL, 2019, pp. 3-15.

Kramer, R.C., Michalowski, R.J., and Kauzlarich, D., The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime. *Crime & Delinquency*, 2002: 263-282.

Liederbach, J., “Pass the trash”: The mortgage default crisis as state-corporate crime, *Sociology of Crime, Law and Deviance*, 2010: 17-41.

Merton, K R., *Social Theory and Social Structure*. New York, The free press, 1968.

Michalowski, R. and Kramer, R., State-Corporate Crime and Criminological Inquiry. In *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, (eds) Geis G., Pontell H. 200-2019. Springer, 2007, pp.200-222.

Shover, N., Generative Worlds of White-Collar Crime. In *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, (eds) Geis G., Pontell H., Boston, MA.: Springer, 2007, pp.81-97.

Tombs, S., and Whyte, D., *The Shifting Imaginaries of Corporate Crime*. *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 2020: 16-23.

Vaughan, D., Organizational rituals of risk and error. In *Organizational Encounters with Risk*, του/της Power M, eds. Hutter B., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 33-66.

Διαδικτυακές πηγές

*parallaxi. Υπάρχει νομικό αποτέλεσμα από τις εκατομμύρια υπογραφές για τα Τέμπη;. . 18 Μάρτιος 2024. <https://parallaximag.gr/epikairotita/reportaz/yparchei-nomiko-apotelesma-apo-tis-ekatommyria-ypografes-gia-ta-tempi> (πρόσβαση Ιανουάριος 29, 2025).

CNNGreece. Τέμπη: 23 κατηγορούμενοι για τη σύμβαση 717- Η έρευνα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. 12 Δεκεμβρίου 2023. <https://www.cnn.gr/ellada/story/395974/ypothesi-tempon-23-katigoroymenoi-gia-ti-symvasi-717-i-erevna-tis-evropaikis-eisaggelias> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

dikastiko.gr. Τέμπη: Ποινική δίωξη σε 15 στελέχη της ΕΠΓΟΣΕ άσκησε η Εισαγγελία Εφετών Λάρισας. 29 Ιανουάριος 2024. <https://www.dikastiko.gr/eidhsh/tempi-poiniki-dioxi-se-15-stelechi-tis-ergose-askise-i-eisaggelia-efeton-larissas/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

dikastiko.gr. Το Ελεγκτικό Συνέδριο ακύρωσε απόφαση για ανάκληση 2,4 εκατομμυρίων της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης για τη σύμβαση 717- Τι σημαίνει για την έρευνα. 28 Μαΐου 2024. <https://www.dikastiko.gr/se-proto-plano/to-elegktiko-synedrio-akyrose-apofasi-gia-anaklisi-2-4-ekatommyrion-tis-eyropaikis-chrimatodotisis-gia-ti-symvasi-717-ti-simainei-gia-tin-erevna/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

Documento. Έγκλημα Τέμπη: «Μπάζωσαν» και τις κρίσιμες συνομιλίες της πυροσβεστικής – Θα έριχναν άπλετο φως στο ποιος έδωσε την εντολή. 04 Ιουνίου 2024. <https://www.documentonews.gr/article/egklima-tempi-mpazosan-kai-tis-krisimes-synomilies-tis-pyrosvestikis-tha-erixnan-apleto-fos-sto-poi-os-edose-tin-entoli/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

Documento. Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων: Η Δικαιοσύνη «έξω από το πολιτικό παιχνίδι» – Νέα επίθεση στην Ευρωπαϊά Εισαγγελέα. 01 Απριλίου 2024. <https://www.documentonews.gr/article/enosi-dikaston-kai-eisaggeleon-h-dikaio-syni-exo-apo-to-politiko-paixnidi-nea-epithesi-stin-eyropaia-eisaggelea/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

Documento. Τέμπη: Πέπλο σιωπής για τα χημικά – «Πλάτες» της ΑΑΔΕ στην εταιρεία που πήρε φορτίο τόνων διαλύτη. 25 Απρίλιος 2024. <https://www.documentonews.gr/article/tempi-peplo-siopsis-gia-ta-ximika-plates-tis-aade-stin-etairaia-poy-pire-fortio-tonon-dialyti/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

efsyn.gr . Κυβέρνηση και Κ. Καραμανλής έκλειναν τα αυτιά στα εξώδικα των μηχανοδηγών.

Μοντάζ: Άρης Χατζηγεωργίου. 02 Μαρτίου 2023.

https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/380463_kybernisi-kai-k-karamanlis-ekleinan-ta-aytia-sta-exodika-ton-mihanodigon#goog_rewarded (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

in.gr. Ευρωπαϊά εισαγγελέας για τα Τέμπη: Δημιουργείται κουλτούρα ατιμωρησίας – Πόσες τραγωδίες χρειάζονται;. 10 Απριλίου 2024. <https://www.in.gr/2024/04/10/greece/eyropaia-eisaggeleas-gia-ta-tempi-dimiourgeitai-koulтура-atimorisias-poses-tragodies-xreiazontai/>

(πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

in.gr. Κόλαφος το ευρωπαϊκό πόρισμα για τη σύμβαση 717 της ΕΡΓΟΣΕ – Βαρύ κατηγορητήριο για 26 πρόσωπα. 07 Αυγούστου 2023. <https://www.in.gr/2023/08/07/greece/kolafos-eyropaiko-porisma-gia-ti-symvasi-717-tis-ergose-vary-katigoritirio-gia-26-prosopa/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

in.gr. Τέμπη: Η Ευρωπαϊά Εισαγγελέας ξαναχτυπά και ψάχνει τον δρόμο ακύρωσης του νόμου περί ευθύνης υπουργών. Μοντάζ: Στράτος Ιωακείμ. 14 Απριλίου 2024. <https://www.in.gr/2024/04/14/greece/tempi-eyropaia-eisaggeleas-ksanaxtypa-kai-psaxnei-ton-dromo-akyrosis-tou-nomou-peri-eythynis-ypourgon/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

in.gr. Τέμπη: Η τραγωδία μεταθέτει το χρόνο των εκλογών – Οι εισηγήσεις στον πρωθυπουργό. Κανέλλης Βασίλης. 01 Μαρτίου 2023. <https://www.in.gr/2023/03/01/politics/politiki-grammateia/tempi-tragodia-metathetei-xrono-ton-eklogon-oi-eisigiseis-ston-prothypourgo/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

in.gr. Τέμπη: Στη Βουλή η δικογραφία για το σιδηροδρομικό δυστύχημα. 23 Μαρτίου 2024. <https://www.in.gr/2024/05/23/greece/sti-vouli-dikografia-gia-tin-tragodia-sta-tempi/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

LEFT.gr. Έγγραφο - αποκάλυψη: Στο 68% η ολοκλήρωση του έργου της κρίσιμης σύμβασης 717 το 2018. 08 Μαρτίου 2023. <https://left.gr/news/eggrafo-apokalypsi-sto-68-i-oloklirosi-toy-ergoy-tis-krisimis-symvasis-717-2018> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

Liberal. Τέμπη: Ενισχύονται οι έρευνες - Νέες ποινικές διώξεις. 09 Μαρτίου 2023. <https://www.liberal.gr/ellada/tempi-prohoroy-n-oi-ereynes-nees-poinikes-dioxeis> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

neakriti. Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη (pics, vid). 23 Φεβρουαρίου 2024.

https://www.neakriti.gr/kriti/2042605_idoy-i-ekthesi-tis-tragodias-diabaste-analytika-porisma-kokotsaki-poy-katatethike (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025)

NEWS24/7. Τέμπη: Η ΝΔ “έκλεισε” τη διερεύνηση της υπόθεσης στη Βουλή . 20 Μαρτίου 2024. <https://www.news247.gr/politiki/tempi-i-nd-ekleise-ti-diervnisi-tis-ipothesis-sti-vouli/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

NEWSBREAK. Νέες ποινικές διώξεις για το έγκλημα στα Τέμπη κατά της προέδρου της ΡΑΣ και 4 στελεχών της Πυροσβεστικής. 30 Ιουλίου 2024. <https://www.newsbreak.gr/ellada/661911/nees-poinikes-dioxeis-gia-to-egklima-sta-tempi-kata-tis-proedroy-tis-ras-kai-4-stelechon-tis-pyrosvestikis/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

REPORTERS UNITED. Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom. Μοντάζ: Μπερσή Ευρυδίκη. 06 Μαρτίου 2023. <https://www.reportersunited.gr/10669/tembi-aktor-alstom-ergose/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

THETOC. Τέμπη: "Όταν η Σακελλαροπούλου πετούσε λουλούδια, διασώστης μάζευε ό,τι απέμεινε από τον γιο μου". 25 Ιουλίου 2024. https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/tempi-otan-i-sakellaropoulou-petouse-louloudia-diasostis-mazeue-oti-apemeine-apo-ton-gio-mou/#google_vignette (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

THETOC. Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για παραπομπή Καραμανλή – Σπίρτζη. 26 Ιανουαρίου 2024. <https://www.thetoc.gr/politiki/article/politico-gia-ta-tempi-i-ellada-eipe-oxi-stin-europaiki-eisaggelia-gia-parapompi-karamanli---spirtzi/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

vouliwatch. Σύσταση Εξεταστικής Επιτροπής για τη «διερεύνηση του εγκλήματος των Τεμπών και όλων των πτυχών που σχετίζονται με αυτό». 15 Νοεμβρίου 2023. <https://vouliwatch.gr/votewatch/voting/1aeedbc2-8bd5-4b67-b0d6-81742fc47e96> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΑΘΗΝΑΙΚΟ ΠΡΑΚΤΟΡΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ, ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΣΤΑ ΤΕΜΠΗ 2023. 20 Απριλίου 2023. <https://www.amna.gr/files/202304/20-142053->

[%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-](#)

[%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0.pdf](#)

(πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

ΕΘΝΟΣ. Δήμαρχος Τεμπών για τη σύγκρουση τρένων: Από τα τρία πρώτα βαγόνια δεν έχει μείνει τίποτα - Έλιωσαν τα σίδερα. 01 Μαρτίου 2023.

<https://www.ethnos.gr/greece/article/249043/dhmarxostempongiathsygkroyshtreronapotatriaprotabagoniadenexeimeineitipotaeliosantasidera> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

EPTNEWS. Εξεταστική Επιτροπή για Τέμπη: Τα διαφορετικά πορίσματα και το αίτημα για προανακριτική – Στο Άρειο Πάγο καταθέτει το πόρισμά του ο ΣΥΡΙΖΑ. 12 Μαρτίου 2024.

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/eksetastiki-epitropi-gia-tempi-met-empodion-i-teleytaia-synedriasi-ta-diaforetika-porismata-kai-to-aitima-gia-proanakritiki/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

EPTNEWS. Κυβερνητικές πηγές περί «μπαζώματος» στα Τέμπη: Οι ενέργειες ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τα πρωτόκολλα διαχείρισης κρίσεων. 01 Μαρτίου 2025.

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/kyvernitikes-piges-peri-mpazomatos-sta-tempi-eksyfainetai-senario-synomosias-pros-aksiopoiisi-tou-penthous-gia-mikropolitikous-logous/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

EPTNEWS. Χρ. Τριαντόπουλος για Τέμπη: Το Συντονιστικό αποφάσισε τις παρεμβάσεις βάσει του Ειδικού Σχεδίου Ανθρώπινων Απωλειών. 01 Μαρτίου 2024.

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/xr-triantopoulos-den-edosa-kamia-entoli-gia-mpazoma-sta-tempi-den-eixa-tetoiia-armodiotita/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

Η ΑΥΓΗ. Μαρία Καρυστιανού - Ευρωκοινοβούλιο / Είμαστε βέβαιοι για τη συγκάλυψη, η κυβέρνηση προσβάλλει τη μνήμη των νεκρών. 18 Μαρτίου 2024.

https://www.avgi.gr/politiki/480323_eimaste-bebaioi-gia-ti-syggalypsi-i-kybernisi-prosballei-ti-mnimi-ton-nekron (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

Η ΑΥΓΗ. Μαρία Καρυστιανού / Το email «φωτιά» για Τζιτζικώστα σε φον ντερ Λάιεν και Μετσόλα – Οι αιχμές για Μητσοτάκη. 30 Σεπτεμβρίου 2024.

https://www.avgi.gr/koinonia/493938_email-fotia-gia-tzitzikosta-se-fon-nter-laien-kai-metsola-oi-aihmes-gia-mitsotaki?amp (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Παραιτήθηκε ο Κώστας Αχ. Καραμανλής: «Ως ελάχιστη ένδειξη σεβασμού στη μνήμη των θυμάτων». 01 Μαρτίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/politics/government/562300867/kostas-ach-karamanlis-anakoinose-tin-paraitisi-toy-apo-ypourgos/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

NOMIKI BIBLIOTHIKI Daily. Ποινική δικογραφία για τα Τέμπη στη Βουλή . 13 Ιονίου 2024. <https://daily.nb.org/nomika-nea/poiniki-dikografia-gia-ta-tebi-sti-vouli/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

Οικονομικός Ταχυδρόμος. Τέμπη: Το χρονικό της στοιχειωμένης σύμβασης 717 για σηματοδότηση και τηλεδιοίκηση. 03 Μαρτίου 2023. <https://www.ot.gr/2023/03/03/kataskeyastikes/tempi-to-xroniko-tis-stoixeiomenis-symvasis-717-gia-simatodotisi-kai-tiledioikisi/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Εισαγγελέας για Τέμπη καλεί τον Τερεζάκη του ΟΣΕ για εξηγήσεις. 12 Δεκεμβρίου 2024. <https://www.tovima.gr/2024/12/12/society/eisaggeleas-gia-tempi-kalei-ton-terezaki-tou-ose-gia-eksigiseis/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Η μονταζιέρα στα Τέμπη ρίχνει νέες σκιές στην τραγωδία. Μοντάζ: Λαμπρόπουλος Βασίλης. 24 Μαρτίου 2024. <https://www.tovima.gr/print/politics/i-montaziera-sta-tempi-lfrixneinees-skies-stin-tragodia/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπη και Daniel. 18 Ιουλίου 2024. <https://www.tovima.gr/2024/07/18/finance/iellenic-train-zitaei-apozimioseis-gia-dimosies-ypiresies-tempi-kai-daniel/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Παραδοχή Τερεζάκη για τη μονταζιέρα στα ηχητικά των Τεμπών. 09 Απρίλιος 2024. <https://www.tovima.gr/2024/04/09/society/paradoxi-terezaki-gia-ti-montaziera-sta-ixitika-ton-tempon/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Αποφυλακίστηκε ο σταθμάρχης της μοιραίας βραδιάς του δυστυχήματος. 01 Αυγούστου 2024. <https://www.tovima.gr/2024/08/01/society/tempi-apofylakistike-o-stathmarxis-tis-moiraias-vradias-tou-dystyximatos/> (πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Ενδείξεις για «χαμένο» βαγόνι στο εμπορικό τρένο. 09 Μάρτιος 2024. <https://www.tovima.gr/2024/03/09/society/tempi-endeikseis-gia-xameno-vagoni-sto-emporiko-treno/> (πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Ο φάκελος που «χάθηκε» στα συρτάρια της ΕΛ.ΑΣ. 08 Απρίλιος 2024.
<https://www.tovima.gr/print/politics/tempi-o-fakelos-pou-xathike-sta-syrtaria-tis-el-as/>
(πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2025).

ΤΟ ΒΗΜΑ. Τέμπη: Τι δείχνει η έκθεση Κοκοτσάκη για την κόλαση των επιβατών – «Πέθαναν
σε δεύτερο χρόνο» . 19 Ιανουάριος 2025. <https://www.tovima.gr/2025/01/19/society/tempi-ti-deixnei-i-ekthesi-kokotsaki-gia-tin-kolasi-ton-epivatou-pethanan-se-deytero-xrono/> (πρόσβαση
29 Ιανουαρίου 2025).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.